

PRAVNI POLOŽAJ STRANACA U STATUTIMA DALMATINSKIH KOMUNA

Ante Birin
Hrvatski institut za povijest
Zagreb

UDK 94(497.5-3Dalmacija)"04/14":352
341.13-054.6
Stručni rad
Primljeno: 27.3.2002.
Prihvaćeno: 19.6.2002.

U radu se, nakon pregleda literature i termina kojima su u rječnicima srednjovjekovnog latinizeta stranci bili obuhvaćeni, obrađuje niz statutarних odredbi s područja stvarnog, obveznog i nasljednog prava, parničnog postupka te materijalnog i procesnoga kaznenog prava koje, cjelovito sagledane, daju potpuniju sliku o pravnom položaju stranaca u dalmatinskim općinama tijekom XIV. st.

Ključne riječi: Dalmacija, srednji vijek, srednjovjekovne komune, statuti, stranci

Statuti kao "pravna pravila što ih je izdavala jedna autonomna oblast u vlastitom djelokrugu za svoj teritorij i za svoje članove"¹ prvorazredan su povijesni izvor. U Hrvatskoj ih prvenstveno nalazimo u općinama na jadranskoj obali i na otocima gdje se od sredine XIII. st. brojni gradski propisi općenita karaktera kompiliraju u jedan jedinstveni zbornik propisa – kapitular ili statut. Ti su pravni zbornici ne samo određivali ustrojstvo općinske vlasti i regulirali postojeće društvene odnose već su sadržavali i cijeli niz propisa sa svih područja prava te iz gospodarstva dajući nam tako cjelovitiji uvid u društvene i gospodarske odnose hrvatskih jadranskih općina u srednjem vijeku.

U tom kontekstu zanimljivo je osvrnuti se na pravni položaj stranaca koji su tijekom XII. i XIII. st., poradi oživljavanja trgovine diljem Europe, postajali sve češći gosti i u istočnojadranskim obalnim i otočnim gradovima. O tim strujanjima svjedoče brojni ugovori o prijateljstvu i trgovački ugovori sklopljeni između općina sa suprotnih obala Jadrana i između samih istočnojadranskih općina. U tim su ugovorima, od kojih su prvi nastali u vrijeme kada se u gradovima još uvijek "živjelo po rimskom vulgarnom pravu i po nepisanim običajima, koji su stekli obaveznú snagu"², sadržane i prve odredbe koje su ure-

¹ Marko Kostrenčić, *Nacrt historije hrvatske države i hrvatskog prava*, Zagreb 1956., str. 33.

² Kostrenčić, *Nacrt historije*, str. 123. Iako u literaturi postoji neslaganje o pravu po kojemu se živjelo u ranije vrijeme u tim gradovima, vodeći pravni povjesničari smatraju da je to ipak bilo rimsko pravo koje su oni "priznavali obvezujućim jer su smatrali svoje teritorije dijelom (rimsko-bizantskog carstva, pa je zbog toga razumljivo da su poznavali i 'rimski' pravni sustav – ali u onom obliku koji je bio na snazi na zapadu,

divale odnose pojedinih općina prema građanima (strancima) onih općina s kojima je ugovor bio potpisan.

No, pravni položaj stranaca bit će detaljnije razrađen tek u odredbama gradskih kapitulara i statuta. Ovdje ćemo se zadržati na statutima i statutarnim odredbama dalmatinskih općina iz razdoblja XIII., odnosno XIV. stoljeća, tj. razdoblja vrhunca njihova komunalnog razvoja kada su gradski pravni propisi u velikoj većini općina bili kodificirani.³ Najstariji iz izvora poznat takav kapitular jest onaj splitski kojeg je, prema svjedočenju Tome Arhidakona, oko 1240. sastavio splitski načelnik Gargan de Arscindis.⁴ Iz godine 1265. potječe najstariji sačuvani dalmatinski statut, korčulanski,⁵ dok je nešto mlađi od njega statut grada Dubrovnika iz 1272.⁶ Trogirski kapitular spominje se u gradskim spisima iz 1274./75.⁷ dok jedna presuda iz 1292. spominje šibenski "novi statut".⁸ Snažan val kodifikacije postojećih pisanih pravnih propisa i običajnog prava uslijedio je u prvoj četvrtini XIV. st. kada se u većini dalmatinskih općina pojavljuju prvi nama poznati statuti ili, pak, kompilacije i preradbe starijih kapitulara. Iz tog razdoblja datiraju i sačuvani statuti Zadra i Brača (1305.),⁹ Lastova (1310.),¹⁰ Splita (1312.),¹¹ Trogira (1322.),¹² Skradina, Šibeni-

-
- tj. u Italiji." Lujo Margetić, *Rimsko pravo kao europski fenomen i hrvatska pravna povijest*, Rijeka 1997., str. 20. Za prikaz osnovnih smjerova i literature o problemu kontinuiteta dalmatinskih općina vidi: Lujo Margetić, Creske općine u svjetlu isprave od 5. listopada 1283. i pitanje kontinuiteta dalmatinskih gradskih općina, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest* (dalje: Radovi IHP), sv. 7, Zagreb 1975., str. 34-69.
- ³ Zbog tog razloga iz razmatranja ćemo izostaviti statute Cresa i Paga, koji potječu iz XV. st., te Krka, iz XVI. st., ali ćemo uzeti u obzir statutarne naredbe za otok Pag iz 1372. Vidi: Ivan Strohal, *Statuti primorskih gradova i općina*, Zagreb 1911., str. 37-41, 48-52.; Miljen Šamšalović, Statutarne naredbe za otok Pag 1372., *Zbornik Histojskog zavoda JAZU* (dalje: Zbornik), sv. 8, Zagreb 1977., str. 411-429.
- ⁴ Thomas Archidiaconus, *Historia Salonitanorum pontificum*, ed. Franjo Rački, Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium (dalje: MSHSM), sv. 26, Zagreb 1894., gl. XXXIV, str. 123-124.
- ⁵ Jaromir J. Hanel, *Statuta et leges civitatis et insulae Curzoliae (1214.-1558.)*. Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium (dalje: MHJSM), sv. 1, Zagreb 1877.; *Korčulanski statut*, pr. Antun Cvitanić, Zagreb-Split-Korčula 1987.; *Korčulanski statut – statut grada i otoka Korčule (1214.-1265.)*, pr. Antun Cvitanić, Split 1995.
- ⁶ Baltazar Bogišić i Konstantin J. Jireček, *Liber statutorum civitatis Ragusii compositus anni 1272.*, MHJSM, sv. 9, Zagreb 1904.; *Statut grada Dubrovnika: 1272.*, pr. Mate Križman i Josip Kolanović, Dubrovnik 1990.
- ⁷ Miho Barada, *Trogirski spomenici. Dio I.: Zapisne pisarne općine Trogirske sv. II.*, MSHSM, sv. 45, Zagreb 1950.
- ⁸ Šime Ljubić, *Listine o odnošajih između južnoga Slavenvstva i Mletačke republike* (dalje: *Listine*), sv. 3, MSHSM, sv. 3, Zagreb 1872., dok. XCII., str. 431.
- ⁹ *Statuta ladertina cum omnibus reformationibus in hunc usque diem factis, additoque indice locupletissimo, nunc primum typis excussa. Venetiis, apud Dominicum de Farris MDLXIII.*; *Zadarski statut*, pr. Josip Kolanović i Mate Križman, Zadar 1997.; Karel Kadlec, *Statutum et reformationes insulae Brachiae*, MHJSM, sv. 11, Zagreb 1926.; *Srednjovjekovni statut bračke komune*, ur. Antun Cvitanić, Supetar 1968.
- ¹⁰ *Lastovski statut*, pr. i prev. Antun Cvitanić, Split 1994.
- ¹¹ Jaromir J. Hanel, *Statuta et leges civitatis Spalati*. MHJSM, sv. 2, Zagreb 1878.; *Statut grada Splita*, pr. Antun Cvitanić, Split 1985.; *Statut grada Splita*, pr. Antun Cvitanić, Split 1998.
- ¹² Ivan Strohal. *Statutum et reformationes civitatis Tragurii*, MHJSM, sv. 10, Zagreb 1915.; *Statut grada Trogira*, pr. i ur. Antun Cvitanić, Marin Berket i Vedran Gligo, Split 1988.

ka, Raša i Kotora (prva četvrtina XIV. st.).¹³ Kasnijeg postanka su tek statuti Hvara (1331).¹⁴ i Mljeta (1345).¹⁵ te statutarne odredbe Paga (1372).¹⁶

Odnos prema strancima koji proizlazi iz odredaba tih statuta obilježen je brojnim ograničenjima koja se naizgled čine logičnima s obzirom na negativno shvaćanje stranaca u srednjovjekovnom društvu o čemu svjedoče brojni stereotipni opisi stranaca sačuvani u srednjovjekovnim književnim izvorima (kronikama, putopisima i sl.). Jedan takav karakterističan opis stranca nalazimo u *Liber sancti Jacobi* iz XII. st. u kojemu autor, opisujući Baske, navodi da oni "nose prljavu odjeću i jedu i piju prljavo. Ako bi ih vidio kako jedu, mislio bi da su psi ili svinje. Ako bi ih čuo kako govore, podsjetilo bi te na zavijanje pasa ... To je barbarska rasa, nenalik na druge niti po običajima niti po biti, puni svake zlobe, crni po boji, ali i po izgledu."¹⁷

Moralne, društvene i kulturne implikacije koje izviru iz tih srednjovjekovnih izvora, a koje su bile vidljive još od vremena najstarijih civilizacija i antike,¹⁸ jasno ukazuju na one razlikovne elemente koji su dijelili jednu stranu od druge. U tom kontekstu, čudovišno poimanje stanovnika dalekih zemalja koje nalazimo npr. u Marka Pola, kao i razna čudovišta srednjovjekovnih legendi, nisu samo "proistekla iz plodnosti čovječje mašte već (i) iz nesposobnosti da se strance shvati u istom smislu kao sebe."¹⁹ Međutim, nasuprot tim i takvim shvaćanjima i opisima stoje oni koji odudaraju od tih stereotipa, poput opisa franjevca Williama od Rubrucka koji je ostavio "najdužu i najtočniju zapadnu sliku mongolskog društva koja je preživjela iz Srednjeg vijeka."²⁰ Nažalost, brojni europski trgovci koji su putovali širom svijeta poput Pietra Lucalonga, koji je početkom XIV. st. bio u Pe-

¹³ Šime Ljubić, *Statuta et leges civitatis Buduae, civitatis Scardonae et civitatis et insulae Lesinae*, MHJSM, sv. 3, Zagreb 1882.-1883.; *Statut grada Skradina*, pr. i prev. Ante Birin, Zagreb-Skradin 2002.; *Volumen statutorum, legem et reformationum civitatis Sibenici, Venetiis*, 1608.; *Knjiga statuta, zakona i reformacija grada Šibenika*, Šibenik 1982.; Ugo Inchiostri-Gian Antonio Galzigna, *Gli statuti di Arbe, Archeografo Triestino*, sv. XXIII, Trst 1899.-1900., br. 1-2; *Statuta civitatis Cathari, Venetiis* 1616.

¹⁴ Šime Ljubić, *Statuta et leges civitatis Buduae, civitatis Scardonae et civitatis et insulae Lesinae*, MHJSM, sv. 3, Zagreb 1882.-1883.; *Hvarski statut*, pr. Antun Cvitanić, Split 1991.

¹⁵ *Mljetski statut*, pr. i prev. Ante Marinović i Ivo Veselić, Split 2002.

¹⁶ Šamšalović, Statutarne naredbe, str. 411-429.

¹⁷ Felipe Fernandez-Armesto, *Medieval Ethnography, Journal of the Anthropological Society of Oxford*, sv. 12, Oxford 1981., str. 277.

¹⁸ Naime, pojam stranca je od samih svojih početaka bio obilježen svojim civilizacijskim i kulturološkim značenjem. Tako npr. jedan akademski autor govoreći o susjednim narodima, opisuje ih kao one koji "ne znaju što je žito" i "koji ne znaju za grad", Whitney R. Jones, *The Image of the Barbarian in Medieval Europe, Comparative Studies in Society and History*, sv. 13, Hag 1971., str. 376. Slično tome Grci su upotrebljavali pojam "barbar" kako bi opisali Skite i druge narode koji su se razlikovali od njih po svom nepristajanju i neuklapanju u ideale grčke kulture.

¹⁹ Felipe Fernandez-Armesto, *Before Columbus. Exploration and Colonisation from the Mediterranean to the Atlantic 1229-1492.*, Basingstoke/London 1987., str. 224

²⁰ Fernandez-Armesto, *Medieval Ethnography*, str. 278.

kingu ili, pak, Antonija Malafantea, koji je u XV. st. boravio u središnjoj Sahari, nisu ostavili nihi jedan izvještaj o ljudima koje su sreli.²¹

Slika o strancima kakvu nam nude spomenute statutarne odredbe odudara od onih kakve možemo naći u mnogim književnim srednjovjekovnim izvorima a koji nam, zbog predrasuda i subjektivnosti svojih autora, otkrivaju mentalitet srednjovjekovnog čovjeka. Te odredbe, lišene suvišnih osjećaja i predrasuda, koje su stranca promatrale prvenstveno kao pravni subjekt, pokazuju da je odnos prema strancima bio kompleksan i uvijek-tovan raznim okolnostima te da su razlozi brojnih ograničenja kojima su stranci bili iz-
vrgnuti u velikoj mjeri bili materijalne prirode.

* * *

Temama kao što su putovanja, hodočašća, migracije, stranci i sl. u starijoj hrvatskoj historiografiji, u znatnoj mjeri usredotočenoj na političku povijest, nije bila usmjerena veća pažnja. Jedan od rijetkih većih radova posvećenih toj tematici jest onaj Jorja Tadića - *Promet putnika u starom Dubrovniku*.²² U njemu je autor kronološkim slijedom tek nabrojio putnike, koje je razvrstao po određenim grupama (vladari, velikodostojanstvenici, diplomati, hodočasnici, putnici itd.), a koji su se bilo poslom bilo na proputovanju zatekli u Dubrovniku, ostavivši ponekad o svom boravku i pisanoga traga.

Navedene teme postaju predmetom interesa povijesne znanosti tek u novije doba, osobito od posljednje četvrtine 20. stoljeća, kada znanstveni radovi o putovanjima,²³ hodočašćima²⁴ i migracijama²⁵ postaju znatno brojniji nego u prijašnjem razdoblju.

²¹ Isto, str. 276.

²² Jorjo Tadić, *Promet putnika u starom Dubrovniku*, Dubrovnik 1939.

²³ Lovorka Čoralić, *Put, putnici, putovanja (Ceste i putovi u srednjovjekovnim hrvatskim zemljama)*, Zagreb 1997.

²⁴ Franjo Šanjek, Hodočašća hrvatskih dominikanaca u 15. i 16. st., *Bogoslovska smotra*, sv. 54, Zagreb 1984., str. 599-603; Neven Budak, Hrvatska hodočašća u Aachen, *Radovi zavoda za hrvatsku povijest FF u Zagrebu* (dalje: Radovi ZHP), sv. 24, Zagreb 1991., str. 15-21; Petar Runje, Hrvatski svećenici (hodočasnici) krajem srednjeg vijeka u Svetoj Zemlji, *Marulić*, sv. 24, Zagreb 1991., br. 5, str. 625-635; Zoran Ladić, Prilog proučavanju hodočašćenja iz Zadra u drugoj polovici 14. stoljeća, *Croatia Christiana Periodica* (dalje: CCP), sv. 17, Zagreb 1993., str. 17-31; Branka Purgarić-Kužić, Hrvatska srednjovjekovna hodočašća, *Historijski zbornik* (dalje: HZ), sv. 48, Zagreb 1995., str. 205-22; Zoran Ladić, Some remarks on Medieval Croatian pilgrimages, CCP, sv. 21, Zagreb 1997., str. 19-24; Zoran Ladić, O najstarijim hodočašćima iz Kotora, CCP, sv. 22, Zagreb 1998., str. 117-122; Petar Runje, Hrvatski franjevci trećoreci hodočasnici u srednjem vijeku, *Riječki teološki časopis*, sv. 7, Rijeka 1999., str. 301-306.

²⁵ Marko Šunjić, O migraciji "de partibus Sclavonie" u Markama do polovine XV. st. (Ankona), *Radovi Filozofskog fakulteta Sarajevo*, sv. 8, Sarajevo 1974.-1975., str. 487-500; Nenad Vekarić, *Migracije na poluotok Pelješac (1333. - 1918.)*, neobjavljena doktorska disertacija, Filozofski fakultet u Zadru, 1991.; Pavao Živković, Narodnosna slika BiH tijekom XV. i XVI. st. s posebnim osvrtom na kretanje hrvatskog pučanstva, *Zadarska smotra*, sv. 41, br. 6, Zadar 1992., str. 43-66; F. Šanjek, Hrvati prognanici i izbjeglice kroz povijest, *Bogoslovska smotra*, sv. 63, br. 3-4, Zagreb 1993., str. 345-357; Lovorka Čoralić, Senjani u Veneciji od 15. do 18. stoljeća, *Senjski zbornik*, sv. 20, Senj 1993., str. 79-102.; Lovorka Čoralić, Zadrani u Veneciji od XIV.-XVIII. stoljeća, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU - Zadar*, sv. 35, Zadar 1993., str. 63-119; Lovorka Čoralić, Dubrovčani u Veneciji od XIII. do XVIII. stoljeća, *Analiz Zavoda za povijesne znanosti HAZU - Dubrovnik*, sv. 32, Dubrovnik 1994., str. 15-57; Lovorka Čoralić, Splitsani u Veneciji od XIV. do XVIII. st., *Grada i prilozima za povijest Dalmacije*, sv. 12, Split 1996., str. 109-156.

Istodobno nastaju i prve studije o pravnom položaju stranaca i njihovoj uključenosti u svakodnevni život dalmatinskih općina. Analizirajući tu temu u svom radu "Cives, habitatores, forenses u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima",²⁶ T. Raukar je zaključio kako odbojnost prema strancu nije bila samo "izraz komunalnog mentaliteta koji strancem i stranim svijetom smatra sve što se zbiva izvan okvira grada i njegova distrikta, nego i izraz ekonomske nužnosti koja, zatvaranjem grada, štiti njegovu proizvodnu osnovu."²⁷ Naravno da tako uvjetovan stav prema strancima nije bio nužno negativan i općine su vrlo rado primale i nastojale integrirati u svoj okvir strane obrtnike i umjetnike, školovane činovnike i službenike, bankare i trgovce. Taj se stav iskazuje statutarnim odredbama koje su uređivale pravni položaj stranaca i kojima cilj nije bio samo "da zaštite prava domaćeg pučanstva, nego i da stranca privuku u grad i integriraju u sferu komune".²⁸

I u radu "Komunalna društva u Dalmaciji u XIV stoljeću"²⁹ isti se autor ukratko osvrnuo na položaj stranaca u njima. Ponavljajući zaključke do kojih je došao u prethodno spomenutom radu, T. Raukar je strance odredio kao marginalnu društvenu skupinu, razlikujući pritom dvije skupine stranaca: jednu su činili stranci (*forenses*) "koji su se svojom ekonomskom ili društvenom djelatnošću uklapali u razvoj komune" i koje se zbog toga nastojalo uklopiti u društvo kao građane (*cives*); drugu su, pak, skupinu činili "putnici općenito (*viatores*), zatim hodočasnici i skitnice koje gradovi usmjeravaju od svojih područja dopuštajući im pristup samo do vlastitih granica."³⁰

Analizirajući marginalne grupe u hrvatskim srednjovjekovnim društvima, D. Karbić je *došljake*, jednu od tih marginalnih grupa, definirao kao "kategoriju osoba koja se ne nalazi u svom stalnom mjestu boravka, pa prema tome nemaju u društvu u kojem se trenutno nalaze svoju tradiciju i legitimitet koji im ona pruža",³¹ podijelivši ih pritom na pet podgrupa: strance, hodočasnike, putnike, skitnice i prognanike.

Radovima dvojice spomenutih autora valja pridodati i radove Zdenke Janeković Römer koja, na primjeru dubrovačke općine, upućuje na one čimbenike koji su utjecali na odnos prema strancima i njihov položaj u društvu.³² Prema njezinu je mišljenju "odnos prema strancima bio stupnjevan, od potpunog prihvaćanja do potpunog odbacivanja,

²⁶ Tomislav Raukar, *Cives, habitatores, forenses u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima*, HZ, sv. 29-30, Zagreb 1976.-1977., str. 139-149.

²⁷ Isto, str. 148.

²⁸ Isto, str. 141.

²⁹ Tomislav Raukar, *Komunalna društva u Dalmaciji u XIV st.*, HZ, sv. 33-34, Zagreb 1980.-1981., str. 139-209.

³⁰ Isto, str. 192.

³¹ Damir Karbić, *Marginalne grupe u hrvatskim srednjovjekovnim društvima od druge polovine XIII. do početka XVI. stoljeća*, HZ, sv. 44, Zagreb 1991., str. 43-76.

³² Zdenka Janeković Römer, *Stranac u srednjovjekovnom Dubrovniku: između prihvaćenosti i odbačenosti*, *Radovi ZHP*, sv. 26, Zagreb 1993., str. 27-38.; Zdenka Janeković Römer, *Okvir slobode*, Zagreb-Dubrovnik 1999., str. 225-249.

ovisno o tome koliko su oni bili bliski ili tuđi i kakav je bio njihov stav prema zajednici u koju su ušli", dok su kriteriji kategorizacije bili "određeni interesom općine, te kulturnim, političkim, vjerskim, etničkim i demografskim faktorima."³³

Pravno-povijesna literatura također nije poklonila znatniju pažnju ovoj temi. Uz I. Strohalu koji je još početkom XX. st. dao okvirni prikaz položaja stranaca u dalmatinskim općinama u cjelini,³⁴ jedino se A. Cvitanić dotakao te teme, usredotočivši se pritom na pitanje položaja stranca u korčulanskoj općini.³⁵

Ovaj kratki prikaz povijesne i pravno-povijesne literature posvećene spomenutoj problematici ne bi bio potpun kada se ne bi spomenula i dva talijanska povjesničara koja su posvetila određenu pažnju istoj temi – B. Dudan i A. Teja. No u svojim istraživanjima oni su bili prvenstveno usmjereni na prikaz položaja Slavena u statutima dalmatinskih općina, pri čemu su na temelju različitih restriktivnih statutarnih odredbi koje su se odnosile na Slavene, izvodili krajnji zaključak o pripadnosti Dalmacije talijanskomu nacionalnom biću.³⁶

* * *

Pojmovi koji su označivali stranca u srednjovjekovnim su izvorima prilično brojni. Bogatstvo termina dobro je zastupljeno u pojedinim rječnicima srednjovjekovnog latiniteta kao što su to *Glossarium mediae et infimiae latinitatis*,³⁷ *Ausführliches Lateinisch-Deutsches Handwörterbuch*,³⁸ te za naše područje *Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae*.³⁹ Njima valja pridodati i *Gazophylacium* I. Belosteneca⁴⁰ koji je unatoč činjenici što je rječnik klasičnoga i novosrednjovjekovnog latiniteta, ipak koristan izvor za ovu studiju, te *Prinose za hrvatski pravno-povijesni rječnik* V. Mažuranića.⁴¹

U terminologiji korištenoj za strance mogu se utvrditi tri osnovne kategorije pojmo-va koje su označivale strance, a koje su bile određene ponajprije njihovim društvenim obilježjem:

³³ Janeković Römer, *Stranac*, str. 27.

³⁴ Ivan Strohal, *Pravna povijest dalmatinskih gradova* I., Zagreb 1913.

³⁵ Antun Cvitanić, *Pravni položaj stranaca u srednjovjekovnoj korčulanskoj komuni*, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, sv. 36, br. 5-6, Zagreb 1986., str. 591-605.

³⁶ Bruno Dudan-Antonio Teja, *L'italianità della Dalmazia negli ordinamenti e statuti cittadini*, Varese-Milano 1943.; pretisak: Milano 1991.; Antonio Teja, *La Dalmazia Preveneta – Realta storica e fantasie jugoslave sulla Dalmazia dei sec. VI.-XV.*, Santa Margherita Ligure 1949.

³⁷ Charles Du Fresne sieur Du Cange, *Glossarium mediae et infimiae latinitatis* (dalje: Du Cange), sv. 8, Paris 1883.-1887.

³⁸ Karl Ernst Georges, *Ausführliches Lateinisch-Deutsches Handwörterbuch, Erster Band A-H*, (dalje: Georges), Hannover-Leipzig 1913.

³⁹ *Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae* (dalje: *Lexicon*), ur. Marko Kostrenčić, Zagreb 1973.

⁴⁰ Ivan Belostenec, *Gazophylacium seu latino-illyricorum onomatum aearium* (dalje: *Gazophylacium*), Zagreb 1740.; pretisak: Zagreb 1998.

⁴¹ Vladimir Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik* (dalje: *Prinosi*), Zagreb 1908.-1912.

- *extraneus, forensis, alienigena* i *advena* označuje općenito osobe koje su iz inozemstva, tj. strance; ti pojmovi imaju neutralno značenje, bez nekoga osobitog moralnog ili socijalnog značenja
- *peregrinus, viator* i *hospes* sadrže u sebi religioznu konotaciju; ti su ljudi obično prihvaćeni od drugih kršćanskih zajednica, s time da su u njima tek prolazna pojava;
- *vagabundus* i *vagor*, pak, jesu osobe s društveno neprihvatljivim ponašanjem, imaju potpuno negativan značaj i društvo se prema njima tako i odnosi; oni se stoga nalaze na marginama društva i iako mogu pripadati svom društvu ili zajednici, nisu nikad njezini punopravni članovi.

Terminom *extraneus* označivana je ona osoba koja se smatrala kao vanjska, koja se nalazi izvan nečega.⁴² On se ne nalazi ni u kakvom odnosu s kućom ili s obitelji, ili pak s našom zemljom; on je osoba koja dolazi iz inozemstva, koja je strana,⁴³ koja je "zvanjska", "stranjska".⁴⁴

Forensis je u rječnicima srednjovjekovnog latiniteta također definiran kao stranac, inozemac.⁴⁵ Citirajući Horacija, koji za *forensis* smatra onoga "tko je izvan kuće", Georges tom terminu daje značenje onoga koji se nalazi vani, koji je u prolazu, koji je iz inozemstva,⁴⁶ dok ga A. Bartal izjednačava s terminima *advena, alienigena*.⁴⁷

Alienigena jest netko tko je stranac, tko je stran ili tko je rođen u stranoj zemlji. On je netko tko je stranog podrijetla, tko nije iz tvoje zemlje,⁴⁸ "koji se na drugoga zemlje narodi".⁴⁹ Za Du Cangea *alienigena* je isto što i *extraneus* i *aligena* i on ga označava kao "inozemca koji je došao odnekud naseliti neko mjesto".⁵⁰ Ta je definicija vjerojatno nastala pod utjecajem Izidora, koji je pod nazivom *alienigena* shvaćao onu osobu koja je iz druge regije, a ne iz one gdje (trenutno) jest.⁵¹ Termin *alienus*, pak, kao pridjev ima značenje stran, tuđ.⁵² Pod njim se podrazumijeva i tuđa zemlja i tlo, odakle je i proizišao smisao nekoga tko je stran "u smislu inozemstva", tj. stranca. *Alienus* je tako onaj tko je dalek, tko je stran, koji ne pripada nekome ili nečemu, koji nije srodan.⁵³ S obzirom na srednjo-

⁴² Georges I., col. 2638.-2639.

⁴³ Isto, col. 2814.

⁴⁴ *Gazophylacium*, 543. Mažuranić definira pojam *extraneus* kao inostranac, tuđinac. Vidi: *Prinosi* III., str. 437.

⁴⁵ *Lexicon* I., str. 472.

⁴⁶ Georges I., col. 2814.

⁴⁷ Antal Bartal, *Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae*, Lipsae 1901., str. 278.

⁴⁸ Georges I., col. 305.

⁴⁹ *Gazophylacium*, str. 63.

⁵⁰ *Glossarium* I., str. 178.

⁵¹ Na ist. mj.

⁵² Georges I., col. 306.

⁵³ Isto, col. 307.

vjekovno poimanje stranca zanimljivo je vidjeti da je pojam *alienus* označivao i nepismenog čovjeka, kao i nekoga tko je prema shvaćanjima, načinu razmišljanja, sklonostima i načinu života stran nekome, kao i osobu koja je neprijateljski raspoložena prema nekome ili nečemu.⁵⁴ I naposljetku, tu je *advena* tj. došljak, koji je pojmovno izjednačen s terminima *alienigena*, *extraneus*, *hospes*.⁵⁵

Dругу kategoriju stranaca čine *peregrinus*, *viator* i *hospes*.

Peregrinus u svim rječnicima ima jednako značenje - *hodočasnik*. Taj pojam sadrži i pobožno i teološko značenje. Duhovno značenje hodočasnika dao je Tertulijan, dok Augustin u *Božjoj državi* liku hodočasnika daje snažnije teološko tumačenje. Za Augustina temeljno obilježje kršćana je upravo u statusu hodočasnika, čovjeka koji pripada *societas peregrinatio* i čiji je cilj "peregrinatio ad Dominum".⁵⁶ Dijeleći ih na one koji svetišta posjećuju iz pobožnosti, na pokornike, te na umiruće koji žele biti sahranjeni na svetom mjestu, Du Cange tim nazivom označava sve one ljude koji nisu iz domaće biskupije.⁵⁷ No, pojam *peregrinus* je tijekom srednjeg vijeka razvio i tri potpojma koji su bili izraz konkretnih povijesnih situacija - *palmarius*⁵⁸, tj. hodočasnik u Jeruzalem, zatim *Romeius*, *Romerius* ili *Romipeta*⁵⁹, tj. hodočasnik u Rim, te *peregrinus cruce signatus*⁶⁰, tj. križar ili hodočasnik. U tome duhu A. Bartal i tumači hodočasnika kao onoga "koji putuje u sveta mjesta dostojna štovanja",⁶¹ dok, slično tome, V. Mažuranić označuje hodočasnika terminima *peregrinator*, *peregrinatio religiosa*, *Romi pelagium* tumačeći taj termin kao – bogomoljac, pobožan putnik, putovanje navlastito u Rim.⁶² I. Belostenec donosi zanimljivo i osebujno tumačenje tog pojma. On termin *peregrinus* ne tumači u općeprihvaćenom vjerskom smislu već mu, očito pod utjecajem klasičnog latiniteta, daje više lutalačko obilježje u smislu "stranjski, putnik, po svijetu putovati, obići svijet, hodati po svijetu."⁶³

Iako je *viator* imao i značenje glasnika upućenog od magistrata, državnog glasnika ili poslanika, on je ipak prvenstveno označivao putnika, onoga koji putuje, pa čak i lutalicu.⁶⁴

Pod terminom *hospes* u srednjemu se vijeku podrazumijevala strana osoba koja je u kraju boravila kao gost. *Hospes* je predstavljao stranca, osobu koja je strana, koja jedno

⁵⁴ Isto, col. 308.

⁵⁵ *Prinosi* II., str. 331.

⁵⁶ M. A. Claussen, *Peregrinatio and Peregrini in Augustine's City of God, Traditio – Studies in Ancient and Medieval History, Thought and Religion*, vol. XLVI, New York 1991., str. 50.

⁵⁷ Du Cange VI., str. 269-271.

⁵⁸ Isto, str. 121.

⁵⁹ Du Cange VII., str. 211.

⁶⁰ Du Cange VI., str. 269.-271.

⁶¹ Bartal, *Glossarium*, str. 484.

⁶² *Prinosi* III., str. 398.

⁶³ *Gazophylacium*, str. 891.

⁶⁴ Georges II., col. 2005./6.; *Gazophylacium*, str. 1261.

vrijeme negdje boravi kao gost i utoliko s domaćinom (krčmarom) živi u prijateljstvu. Također, to je i stranac koji biva prihvaćen kao gost i kao takav biva pogošćen; termin se, osim toga, koristio i pri oslovljavanju nekog nama stranoga gosta.⁶⁵ V. Mažuranić pojam *hospes* slikovito tumači kao “ne samo stranca, inozemca, nastanjena u naših stranah, već i domaćeg čovjeka, koji ne pripada rodu ili plemenu stranke, što se pred sudom”, ili pak kao one “koji se u mjestih na gradsku, varošku uredjenih iz raznih strana nastanjuju, da se bave obrtom. Oni su izvan plemenske sveze okolnih bratstava, a nisu ni kmeti vlas-teoski poput ostalih podložnika, već uživaju po povlasticah, što im dadoše, nekim kralj, a nekim crkveni ili svjetovni velmože.”⁶⁶

I na kraju, onu prezrenu i društveno neprihvatljivu kategoriju stranca činili su *vagores*, tj. *vagabundi*. Iako je lutilica bio označivan i terminom *viator*, ipak se češće krio pod onim *vagor* ili *vagabundus*, tj. onaj tko lunja okolo besposleno, koji je nestalan,⁶⁷ koji se “po svi-jetu sim tam klati”,⁶⁸ ili jednostavno “čovjek-lutilica” (*homo-vagus*).⁶⁹ Njegov sinonim je bio termin *vagabundus*, tj. onaj koji nema dom/prebivalište već je danas tu a sutra na drugom mjestu,⁷⁰ “sim tam obhađajući”⁷¹

* * *

Termin koji je u statutima srednjovjekovnih dalmatinskih općina najčešće korišten kako bi se njime označio stranac, jest *forensis*, dok se istoznačni termin *extraneus* pojav-ljuje tek povremeno. Njime je označivan svaki došljak, tj. svaka strana osoba koja se zbog nekog posla ili puta zatekla u gradu i u njemu kraće vrijeme boravila (npr. trgovac, put-nik, hodočasnik, skitnica, prognanik). Oni stranci koji su, pak, zbog svog umijeća, koristi ili potreba grada ili iz nekoga drugog razloga na istočnoj obali Jadrana našli svoje novo boravište, postajali bi stanovnicima grada (*habitatores*). Time su stjecali određena prava te su u slučaju trajnog ostanka mogli zatražiti i dobiti punopravno građanstvo (*civitet*) koje je podrazumijevalo i puna politička prava.

No, tko je bio stranac prema odredbama dalmatinskih statuta? A. Cvitanić smatra da je po korčulanskom pravu stranac bio “svaki onaj koji nije rođen na otoku Korčuli, a u početku i Mljetu (jer je Statut barem neko vrijeme vrijedio i za otok Mljet), i nema tu svoje prebivalište”.⁷² Kasnije su se, kako navodi isti autor, evolucijom prilika Korčulanima sma-

⁶⁵ Georges I., col. 3085./86. Termin *hospes*, isto kao i *forensis*, Bartal prevodi s riječju *advena*. Bartal, *Glossarium*, str. 311.

⁶⁶ *Prinosi* II., str. 331.

⁶⁷ Georges II., col. 1926.

⁶⁸ *Gazophylacium*, str. 1239.

⁶⁹ Bartal, *Glossarium*, str. 687.

⁷⁰ Du Cange VIII., str. 232.

⁷¹ *Gazophylacium*, str. 1239.

⁷² Cvitanić, Pravni položaj stranaca, str. 594.

trali " (bar u pogledu oslobađanja od tridesetnice) ne samo oni koji su na otoku rođeni i tu stanuju već i stranci koji su stalno naseljeni na Korčuli i tu posjeduju nekretnine", a naposljetku je otpao i uvjet posjedovanja nekretnine "pa se stranac stalno naseljen na Korčuli već samim time smatrao domaćim čovjekom".⁷³ Tome u prilog govore i odredbe iz drugih statuta. Splitski je statut tako propisivao da se u krivičnim stvarima strancem ne smatra ona osoba koja je tri godine uzastopce stanovala u Splitu;⁷⁴ jedna odredba šibenskog statuta koja je zabranjivala prodaju nekretnina strancima smatra potrebnim naglasiti kako ista "ne ide na štetu strancu koji je stalni stanovnik Šibenika";⁷⁵ skradinski je pak statut branio primanje ili uzimanje zaloga izričito za one strance *koji nisu naši građani*.⁷⁶

Od svih stranaca općenito u statutarnim odredbama posebice se, gotovo isključivo, spominju jedino strani trgovci, što je i razumljivo kada se u obzir uzmu oživljeni trgovački odnosi na Jadranu o kojima svjedoče brojni ugovori iz druge polovine XII. te osobito XIII. st.⁷⁷

Glavno je obilježje tih ugovora bilo jamstvo o zaštiti robe i osobnoj sigurnosti građana (trgovaca) dvaju ili više strana-potpisnica. U najstarijemu sačuvanom takvom ugovoru, onom između Dubrovnika i Molfete iz oko 1148., tako je *ugovorena i utvrđena uzajamna ljubav i najbliže srodstvo* uz međusobno oslobađanje od carina i podavanja te je bilo određeno *da građani Dubrovnika u Molfeti ne podmiruju danak niti lučku pristojbu, niti da Molfecani, isto tako, Dubrovniku ne podmiruju lučku pristojbu, daću za brodsku posadu niti pristojbu za sidrenje*.⁷⁸ Trostrani ugovor između Pise, Dubrovnika i Splita iz 1169. određivao je da svaki građanin Dubrovnika i Splita koji dođe *u naše strane ili u naš kotar, tako on sam kao*

⁷³ Isto, str. 595.

⁷⁴ Splitski statut IV, str. 31.

⁷⁵ Šibenski statut IV, str. 45.

⁷⁶ Skradinski statut, gl. 8.

⁷⁷ Najjače trgovačko središte istočnjadranske obale, Dubrovnik, imao je potpisane ugovore s Molfetom (1148.: *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* [dalje: CD] sv. II, ur. Tadija Smičiklas, Zagreb 1904., dok. 63, str. 62; 1208.: CD III., dok. 65, str. 75) i Ravennom (1189.: CD II., dok. 214, str. 231-232), Fanom (1199.: CD II., dok. 302, str. 321-322), Anconom (1199.: CD II., dok. 307, str. 325-326), Monopolijem (1201.: CD III., dok. 1, str. 1), Bisegliom (1211., CD III., dok. 86, str. 107-108), Firmom (1229.: CD III., dok. 274, str. 308-309; 1231.: CD III., dok. 298, str. 339), Anconom (1231.: CD III., dok. 299, str. 339-340; 1292.: CD VII., dok. 72, str. 85-89), Kotorom (1257.: CD V., dok. 594, str. 77-78; 1279.: CD VI., dok. 249, str. 296-300; 1294.: CD VII., dok. 171, str. 191-192) itd. Godine 1169. Split i Dubrovnik potpisuju ugovor s Pisom (CD II., dok. 119, str. 124-125). Isto tako Split 1192. sklapa ugovore s Piranom (1257.: CD V., dok. 239, str. 255-256) a 1257. i s Dubrovnikom (1257.: CD V., dok. 579, str. 56-57), Zadar s Pizom (1188.: CD II., dok. 209, str. 223-224) i Anconom (1258.: CD V., dok. 605, str. 88-90; 1288.: CD VI., dok. 526, str. 620-623), Trogir također s Anconom (1236.: CD IV., dok. 10, str. 12-13), Rab sa Senjom (1205.: CD III., dok. 44, str. 48-49) i Labinom (1215.: CD III., dok. 112, str. 131-132) itd.

⁷⁸ "... inter homines Ragusii et Molficte cives mutua dilectione et consanguinitatis proximitate sic esse conventum et stabilium: ut nec Ragusii cives in Molficta plazam tribuerent nec scalaticum", CD II, dok. 63, str. 62. Šezdeset godina kasnije, 1208., ugovor između Dubrovnika i Molfete je obnovljen pod istim uvjetima. CD III, dok. 65, str. 75-76.

*i njegova roba neka bude slobodna i sigurna i neka mu nitko od naših ne nanese nasilje ili štetu.*⁷⁹ Slično tome u ugovoru Dubrovnika i Monopolija iz 1201. ustanovljeno je da *ono prijateljstvo i sigurnost koje želimo u našim postupcima od Vas primiti, Vama nudimo i predajemo u našem gradu i lukama našeg pripadanja,*⁸⁰ dok je pri sklapanju prijateljstva između Trogira i Ankone 1236. ugovoreno da *građanin Trogira sada i uvijek u općini Ankone i u svim oblastima iste bude siguran i čitav, poštovan i priman kao bilo koji Ankonitanac. Građanin kojigod ankonitanski u općini Trogira ima to isto.*⁸¹ Gotovo istovjetne formulacije prisutne su i u većini ostalih ugovora ove vrste. S obzirom na to da su ti ugovori činili prvu pravnu osnovu u zaštiti trgovačkih interesa općina-potpisnica i njihovih građana-trgovaca logično je da su kasnije u statutima dalmatinskih općina ne samo detaljnije uređene pojedinosti vezane uz područje slobodne trgovine već je definiran i sam pravni položaj stranca.

Kako je vrijeme zadržavanja stranaca, osobito stranih trgovaca, u pojedinom gradu, zbog prirode njihova posla, bilo ograničeno, od velike je važnosti u zaštiti njihovih prava bilo osiguranje brzoga sudskog postupka.

Odredbe o skraćenom sudskom postupku kada su posrijedi parnice i sporovi stranih trgovaca nalazimo jedino u splitskom statutu. U njem je izrijekom bilo određeno da se "parnice stranih trgovaca mogu pokretati u bilo koje vrijeme, i rečenih svetkovina i prazničnih dana, i za neprazničnih" zbog toga da se strani trgovci koji dolaze u grad Split "mogu bez odlaganja i bez ikakva zatezanja brzo osloboditi svojih roba".⁸² Slično tome jedna od odredbi istog statuta predviđa da se "... sporovi stranih trgovaca koje bi oni imali sa splitskim građanima ili koje bi sami stranci međusobno imali ako nadležnost u tim stvarima pripada sudu grada Splita, ... rješavaju skraćenim postupkom u prazničnim i neprazničnim danima, osim ako se radi o onim strancima koji su nastanjeni u gradu Splitu."⁸³

⁷⁹ "... nostris in partibus vel in nostro districtu deuenierit, tam ipse quam et omnes res eius salve sint et secure et a nullo nostratum violentiam aut damnum patiatur." *CD II.*, dok. 119., str. 124-125.; Nada Klaić, *Izvori za hrvatsku povijest do 1526.*, Zagreb 1972., str. 93.

⁸⁰ "Eam vero amicitiam et securitatem quam uolumus in nostris consulibus a uobis precipere, uobis offerimus et exponimus in ciuitate nostra et in portubus nostre pertinencie tam in ueniendo quam in reduendo cunctis ciuibus et hominibus uestris nullamque eis molestiam vel iacturam a nostratibus eis inferri premittemus, sed salui et securi et redeant cum personis, rebus et mercimoniis suis." *CD III.*, dok. 1., str. 1.

⁸¹ "... ut civis Traguriensis nunc et semper in ciuitate Anconae et in omni eius districtu sit securus et saluus, honoratus et respectus sicut quilibet Anconitanus. Civis quoque Anconitanus in ciuitate Tragurii et eiud districtu habeat illud idem." *CD IV.*, dok. 10., str. 12-13.

⁸² Splitski statut I, str. 5.

⁸³ Splitski statut III, str. 5.

⁸⁴ Splitski statut II, str. 15. Reformacija zadarskog statuta iz nešto kasnijeg razdoblja nalagala je da se sporovi između stranaca i građana te između samih stranaca imaju rješavati po skraćenom postupku "ne obazirući se bilo na kakve blagdane". Zadarski statut, Reformacije gl. 78.

⁸⁵ Splitski statut II, str. 16. Iako ne spominju izričito stranca, istovjetnu zabranu nalazimo i u spomenutim prisegama kneževa pomoćnika i sudaca Maloga sudbenog dvora u Dubrovniku koje su nalagale rečenim službenicima da ne smiju ići jesti i piti s onima koji bi pred njima imali parnicu (Dubrovački statut VIII, str.

Ta se privilegija, dakako, nije odnosila samo na strane trgovce već na sve strance općenito. Isti statut tako donosi i odredbu prema kojoj je splitski načelnik bio dužan obavljati svoju službu "bez prijevera" kako bi "građani i stranci mogli pred njim svoje stvari i poslove brzo rješavati".⁸⁴ Kako bi pritom spriječila moguću pojavu korupcije, splitska je općina obvezala svoje načelnike da prisegnu kako "neće u gradu Splitu jesti niti piti s kakvim splitskim građaninom ... niti s nekim strancem koji bi imao kakav spor pred načelnikom."⁸⁵

U Dubrovniku i Kotoru na snazi je bila odredba prema kojoj su građani strancima, izuzev Slavenima, koji su ih pozvali na sud dužni odgovarati u roku od tri dana,⁸⁶ dok je, povrh toga, u prisezi kneževa pomoćnika u Dubrovniku i sudaca Maloga sudbenog dvora stajalo kako su oni nedjeljom imali suditi "samo onima s otoka i sela na kopnu te strancima."⁸⁷ Istovjetna tim odredbama bila je i ona korčulanska koja, iako ne spominje strane trgovce već strane putnike (*viatores forensis*), propisuje da su otočani, s kojima bi strani putnici imali sudski spor, bili dužni strancima "odmah bez ikakva roka odgovarati" i obratno. Izuzetak bi bila činjenica ako bi se taj stranac u Korčuli duže zadržao, u kojem je slučaju građanin morao odgovarati u roku od dva dana.⁸⁸

Osim toga, u prilog strancima (trgovcima) išle su i odredbe poput one hvarske kojom je građanima bio zabranjen priziv na presudu koja bi bila donesena u korist nekog stranca, a čija bi vrijednost bila manja od 10 zlatnih dukata, te ju je građanin morao neposredno po donošenju izvršiti.⁸⁹

U kontekstu zaštite prava i imovine stranih trgovaca valja spomenuti odredbu koju nalazimo u trogirskom statutu a kojom je stranim trgovcima bilo osigurano plaćanje njihove robe, i to na taj način da su oni građani ili stanovnici distrikta koji bi zlonamjerno odgađali platiti stranim trgovcima robu koju su od njih kupili, bili prisiljeni općini platiti kaznu, a vjerovniku cijenu kupljene stvari, kao i sve troškove koje bi pritom prouzročili.⁹⁰

1-2), kao i u jednoj odredbi lastovskog statuta (Lastovski statut gl. 20). Pri daljnjem citiranju korišteni su: *Statut grada Dubrovnika: 1272.*, pr. Mate Križman i Josip Kolanović, Dubrovnik 1990.; *Lastovski statut*, pr. i prev. Antun Cvitančić, Split 1994.

⁸⁶ Dubrovački statut III, str. 17; Kotorški statut gl. 74.

⁸⁷ Dubrovački statut VIII, str. 1-2.

⁸⁸ Korčulanski statut, starije redakcije gl. 32; novije redakcije gl. 35.

⁸⁹ Hvarski statut V, str. 40. Jesu li takvu snagu imale i presude trojice sudaca kotorske Male kurije koji su sudili sporove svih građana, stanovnika, stranaca, Slavena, Vlaha i Albanaca do iznosa od 10 perpera, ne možemo sa sigurnošću reći. Kotorški statut gl. 13.

⁹⁰ Trogirski statut II, str. 48. Sličnu su svrhu imale i odredbe o jamčevinama (kaparama) u kojima se stranci (trgovci) iznjekom uvijek ne spominju, a po kojima je svaki kupoprodajni posao, prigodom kojeg je bila položena određena jamčevina (kapara), bio smatran "*čvrstim i valjanim*" (*firmum et ratum*) bez obzira na to spominju li se u njima stranci ili strani trgovci. (Zadarski statut III, str. 25 i 26; Skradinski statut gl. 6.; Splitski statut III, str. 96; Dubrovački statut VIII, str. 17; Korčulanski statut, starije redakcije gl. 35; novije redakcije gl. 38). U prilog veće sigurnosti i jačanja trgovine, išle su i dvije, doduše nešto kasnije, odredbe splitskog statuta. Prvom od njih, iz 1384., bila su određena četiri plemića zadužena za prepoznavanje krivotvorenog

Zaštitivši na taj način osnovna imovinska i osobna prava stranaca (trgovaca) općine su, u svojim statutima, mnogo veću pažnju posvetile zaštiti svojih vitalnih gospodarskih interesa. Tom je cilju imao poslužiti cijeli niz odredaba koje su ograničavale slobodnu trgovinu određenim proizvodima i u kojima stranci nisu uvijek bili izričito spomenuti, niti su se one odnosile isključivo na njih. Prije svega riječ je o zabrani slobodne trgovine žitom i vinom, strateškim uvoznim te izvoznim proizvodima dalmatinskih općina.

Odredbe o ograničenju slobodne trgovine žitom nalazile su se u statutima svih općina, a na to od kolike je važnosti žito bilo za njihov život, upućuje činjenica da je žitu, u usporedbi s drugim proizvodima i sirovinama, bilo posvećeno znatno više odredaba i reformacija.

Splitske statutarne *Odredbe o gospodarenju žitaricama* obuhvaćale su čak dvadeset odredaba (V, 20 – 39). Njima je izvoz pšenice ili “bilo koju druge žitarice” izvan grada Splita i njegova distrikta bio zabranjen bez “dopuštenja i pismenog ovlaštenja načelnika, odnosno splitskog gradskog upravitelja ili sudaca, ili savjetnika koji moraju biti nadležni za davanje prijedloga.”⁹¹ Gotovo istovjetne odredbe nalazimo i u statutima Trogira, Brača, Hvara, Korčule, Kotora i Raba.⁹² Svojim stilom je nešto drugačija, ali smislom ista, odredba zadarskog statuta koja je građanima i strancima dopuštala izvoz do polovine uvezenog žita, naravno, uz dopuštenje kneza.⁹³

Od ovih odredaba odudara ona šibenska, doduše nešto kasnijeg postanka, iz 1396., a koja je u svomu proturječnom tekstu dopuštala “da ubuduće svaki šibenski građanin i stranac može kupovati žito u Šibeniku i da mu je dozvoljeno izvoziti ga van distrikta” uz određena ograničenja da stranac ne smije od stranca kupovati žito, te da niti stranac niti građanin ne smiju kupovati žito na trgu šibenske općine pa ga onda izvesti izvan distrikta.⁹⁴

Nijedna općina, osim hvarske, nije išla tako daleko da bi naređivala kako “svatko onaj tko vlastitom voljom dođe u hvarski distrikt a na brodu ima žita dužan je iskrcati polovicu žita i sočiva i to prodati našoj komuni uz razumnu cijenu”.⁹⁵ Većina ih se zadovoljavala provedbom kontrole nad trgovinom žitom čemu su, osim zabrane slobodnog izvoza

---

novca koji su od svakoga splitskoga građanina i stranca “koji dođe morskim putem” imali za nagradu primiti “po jedan mali denar po svakom otkrivenom krivotvorenom solidu”. Druga je, pak, dopuštala da “o praznicima svetoga Dujma, to jest tri dana prije blagdana i tri dana poslije, bude slobodno, i strancima i građanima, trgovati, kupovati, prodavati na veliko i malo bez ikakve kazne”. (Splitski statut, Reformacije gl. 98 i 111.) Vodeći također brigu o ispravnosti novca, dubrovački je statut općenito nalagao kako nitko ne smije u Dubrovnik unositi lažne novce. (Dubrovački statut VIII, str. 55.)

⁹¹ Splitski statut V, str. 20 i 34. Vidi: Antun Cvitanić, *Obvezno pravo*, u: *Statut grada Splita*, str. 194.

⁹² Trogirski statut II, str. 93 i 98; Reformacije I, str. 63; Brački statut III, str. 6.; Hvarski statut III, str. 8; Korčulanski statut, starije redakcije gl. 44. Katorski statut gl. 334; 336; Rapski statut IV, str. 8.

⁹³ Zadarski statut, Reformacije gl. 52.

⁹⁴ Šibenski statut, Reformacije gl. 86.

⁹⁵ Hvarski statut V, str. 19.

žita, imale poslužiti i odredbe kojima su općinske vlasti izričito određivale mjesto na kojemu se ima obavljati prodaja. U Splitu je tako strancima bilo naređeno kako prodaju "pšenice ili drugog žita" imaju obavljati "samo na trgu pred komunalnom palačom".⁹⁶ Isto mjesto, kao mjesto na kojemu se provodila kupoprodaja žita, nalazimo i u spomenutoj reformaciji šibenskog statuta.⁹⁷ U Kotoru nijedan Kotoranin nije smio prodavati žito u svome domu, već u dućanu ili na plateji,⁹⁸ dok u Dubrovniku nijedan Dubrovčanin ili stranac nije smio bez kneževa dopuštenja prodavati ikakvu žitaricu "ni u kući ni na bilo kojem mjestu osim u općinskoj žitnici."⁹⁹ Iako drugi statuti ne navode mjesto na kojemu se obavljala kupoprodaja žita, nema sumnje da je ono običajem bilo utvrđeno na nekomu točno određenom mjestu (ili mjestima) u gradu, koje vjerojatno zato što je svima bilo općepoznato, u statutu nije bilo izričito spomenuto.

Koliko je dragocjen bio taj stranac, trgovac žitom, oslikava nam s jedne strane neprikrivena prijetnja splitskog statuta kako nitko ne smije povrijediti "kojeg Hrvata, ili bilo koga tko u Split dolazi sa žitom",¹⁰⁰ a s druge strane susretljivost korčulanske općine koja je uvoznicima žita, i građanima i strancima, o svom trošku ustupala skladišta i osiguravala nosače.¹⁰¹

Jednako kao što su žestoko branile izvoz a poticale uvoz žita, tako su dalmatinske općine branile uvoz a poticale izvoz vina, svojega glavnog izvoznog proizvoda. Pritom je u načelu bila određena zabrana kupnje vina iz stranih vinograda i njegovo unošenje u grad,¹⁰² kao i zabrana unošenja stranog vina dok god ima domaćeg.¹⁰³ Kako bi se, u skladu s tim, spriječilo krijumčarenje stranog vina, u Splitu je bilo određeno da se nijedan stranac koji bi na svojoj lađi prevezio vino i pritom pristao u splitski distrikt, nije smio u njem zadržati duže od tri dana,¹⁰⁴ dok je u Dubrovniku, zapovjednik broda koji je prevezio vino zajedno s četvoricom svojih mornara, morao položiti prisegu da to vino neće prodavati ni darivati na području dubrovačke općine.¹⁰⁵

⁹⁶ Splitski statut V, str. 30 i 33. Splitska je općina, želeći imati kontrolu ne samo nad trgovinom žita već i nad cjelokupnim uvozom i izvozom općine, propisivala kako se lade građana i stranaca bez obzira na njihovu veličinu imaju ukrcavati u iskrcavati jedino u luci sv. Nikole. Splitski statut IV, str. 122.

⁹⁷ Šibenski statut, Reformacije gl. 86.

⁹⁸ Kotorški statut gl. 335.

⁹⁹ Dubrovački statut VI, str. 31. Dubrovački je statut osim toga točno određivao porez koji su i strani i domaći trgovci žitom plaćali općini određujući "kako stranci koji dovoze pšenicu ili drugo žito u Dubrovnik na prodaju od sljedećeg blagdana sv. Mihovila u rujnu i dalje mora platiti dubrovačkoj općini za mjere na 100 stari pšenice i žita 9 milijarensa kako plaćaju i Dubrovčani." Dubrovački statut VIII, str. 53

¹⁰⁰ Splitski statut V, str. 38.

¹⁰¹ Korčulanski statut, nove redakcije gl. 72 i 80. Vidi: Cvitanić, Pravni položaj stranaca, str. 600.

¹⁰² Splitski statut IV, str. 112; Kotorški statut gl. 344.

¹⁰³ Skradinski statut gl. 79.; Kotorški statut gl. 337. Kupovanje stranog vina je, osim u slučaju ako bi nestalo domaćeg, bilo dopušteno jedino u nekim iznimnim slučajevima. Splitski su građani tako u slučaju bolesti, a uz dozvolu upravitelja grada, mogli uvesti do 4 galeta vina. Trogiranima koji bi se vraćali s puta bilo je dopušteno unijeti u grad do deset galeta vina koje bi im "preostalo od obroka" i koje se potom, naravno,

Osim zabrane uvoza vina, pojedini su statuti zabranjivali i sudjelovanje u trgovini stranim vinom. Splitski je statut tako zabranjivao ustupanje lađe u najam "nekome tko bi htio kupiti vino u Trogiru ili Omišu ili na otocima da bi ga prenio u Skradin ili u Neretvu",¹⁰⁶ dok je korčulanski statut nalagao svojim građanima da na svojim brodovima ne smiju prevoziti niti smiju trgovati "nijednim drugim vinom osim korčulanskim", osim ako bi netko prevezio vino iz Marke "negdje drugdje a ne u Korčulu."¹⁰⁷ Mjere su se, poput onih o trgovini žitom, odnosile i na građane i na strance bez obzira na njihov stalež ili položaj.¹⁰⁸

Što se dešavalo s onima koji bi prekršili ove odredbe slikovito pokazuje jedna presuda izrečena u Splitu 1381. Naime, Splitski Stojslav Prodanić bio je uhvaćen da je, "protivno odredbama statuta i reformacija" splitske općine, prevezio strano vino; stoga su mu oduzete "lađa s jedrom i drugom brodskom opremom" koja je na javnoj dražbi prodana Jakši Nikolinom iz Dubrovnika, stanovniku Splita, koji je na dražbi ponudio najveću cijenu.¹⁰⁹

Osim ograničenja u trgovini žitom i vinom postojala su ograničenja i u trgovini i eksploataciji drugih proizvoda ili sirovina, koja su se negdje odnosila izričito na strance, dok su negdje njome bili obuhvaćeni svi, bez razlike.

Osobito prisutno bilo je ograničenje eksploatacije šumskih površina, tj. drvene građe, koje nalazimo u većini dalmatinskih statuta i koje je, po pravilu, bilo dopušteno jedino uz odobrenje i suglasnost općinskih vlasti.¹¹⁰ U ovom je kontekstu zanimljiva jedna specifična odredba korčulanskog statuta koja je dopuštala građanima i stanovnicima grada

---

nije smjelo prodavati. Korčulanski je statut također dopuštao svakome da uveze "količinu od jedne bačvice za kućnu potrebu", no, dakako jedino uz dozvolu općine i uz uvjet ako bi u općini vladala nestašica vina, dok je dubrovački statut dopuštao uvoz "statutom određene količine vina". Dubrovački i kotorski statut su od te zabrane izuzimali prosjačke redove, tj. dominikance i franjeve, koji su mogli primiti vino kao milostinju ili ga pak dovoziti za svoje potrebe. Vidi: Splitski statut IV, str. 112; Trogirski statut II, str. 47; Korčulanski statut, nove redakcije gl. 105; Dubrovački statut VI, str. 35; Koterski statut gl. 337.

¹⁰⁴ Splitski statut IV, str. 112.

¹⁰⁵ Dubrovački statut VI, str. 37. Na takav su brod, dok je bio u luci, imala paziti dvojica ljudi koje je za to odredio dubrovački knez.

¹⁰⁶ Splitski statut IV, str. 113.

¹⁰⁷ Korčulanski statut, nove redakcije gl. 136.

¹⁰⁸ Zadarski statut V, str. 29 i 30; Šibenski statut, Reformacije gl. 5 i 84; Trogirski statut II, str. 47; Reformacije I, str. 54 i 68; Brački statut II, str. 6; Hvarski statut II, str. 42; V, str. 43; Korčulanski statut, nove redakcije gl. 105 i 136; Reformacije gl. 81 i 99; Paške statutarne odredbe gl. 4.

¹⁰⁹ CD XVI, Zagreb 1976., dok. 312, str. 395-396.

¹¹⁰ Paške statutarne odredbe gl. 8 i 16; Šibenski statut, Reformacije gl. 21; Trogirski statut, Reformacije I, 86; Splitski statut VI, str. 19; Brački statut, Reformacije I, str. 36; Korčulanski statut, nove redakcije gl. 110; Reformacije gl. 199 i 200; Mljetski statut gl. 47. Vidi: Cvitanić, Pravni položaj stranaca, str. 598. Izuzetak pri tome su odredbe o zabrani sječe drva na Marjanu, te na brdu Pokoje (Perochorem) u trogirskom distriktu u kojima se ne spominje mogućnost sječe čak ni uz dopuštenje općinskih vlasti, kao i odredba kotorskog statuta koja je nalagala da "niti suci niti vijećnici ne mogu dati nekome dozvolu da iznosi drvo iz grada ili distrikta". Vidi: Splitski statut IV, str. 90; Trogirski statut II, str. 32; Koterski statut gl. 346.

da strancima koji bez dozvole sijeku šume na otoku, mogu zaplijeniti sjekire i pile ako na tom oruđu nije bilo pečata komunalne uprave.¹¹¹ Ponegdje, kao npr. na Braču, nije bila zabranjena samo eksploatacija drvne građe već je npr. strancima bila izričito zabranjena i sječa brniste koja se upotrebljavala pri proizvodnji tkanine.¹¹²

Ograničenja ili zabrane u eksploataciji drugih prirodnih resursa i u trgovini drugim proizvodima i sirovinama nije, kao u tri spomenuta slučaja (žito, vino, drvo), bilo u veći- ni statuta.

Pojedine su općine ograničavale ili zabranjivale eksploataciju određenih pašnjaka na svom području,¹¹³ a strancima izričito zabranjivale držanje i pašu stoke.¹¹⁴

Trgovina solju također je bila podložna određenim ograničenjima. U Splitu je bila i za građane i za strance ograničena na uvoz i izvoz morskim putem, s time da stranac nije smio prodati svoju sol nijednom drugom strancu koji bi došao u Split kopnenim putem nego samo "građaninu i stanovniku Splita".¹¹⁵ Osim toga, stranci se u trgovini solju izričito spominju još svega u dva primjera – u dubrovačkom i kotorskom statutu.¹¹⁶ U Dubrovniku npr. ni stranac ni građanin koji bi uvezli sol u grad nisu ju smjeli iskrcati ni prodavati bez pristanka kneza nikom i nigdje osim u dubrovačkoj općini,¹¹⁷ jednako kao što je bez nje- gova dopuštenja u Dubrovniku nisu mogli ni kupovati.¹¹⁸

Splitski statut je zabranjivao izvoz ugljena, vapna i oružja,¹¹⁹ kao i prodaju robova.¹²⁰ Korčulanska je općina, kao i splitska, zabranjivala prodaju oružja, dakako ako je nije

¹¹¹ Korčulanski statut, Reformacije gl. 93.

¹¹² Brački statut, Reformacije I, str. 32.

¹¹³ Splitski statut, Reformacija gl. 6; Korčulanski statut Reformacije 128; Brački statut IV, str. 15; Reformacije I, str. 29 i 30; Lastovski statut gl. 51; Paške statutarne odredbe gl. 17 i 18.

¹¹⁴ Brački statut, Reformacija I, str. 43; Mljetski statut gl. 49. Uz ove odredbe možemo vezati i nekolicinu odredbi vezanih za trgovinu stokom i mesom koje su vrijedile i za građane i za strance pa se stranci u njima stoga rijetko i spominju. Izuzetak je jedna odredba kotorskog statuta koja je, isto kao i splitska, propisivala da se nitko ne usudi dovesti mrtvo meso, odnosno crkotinu, u grad na prodaju, no s tom razlikom da se u njoj izričito naglašava da se nitko od **stranaca** ne usudi dovesti mrtvo meso na prodaju. Splitski statut, Reformacije gl. 22; Koterski statut gl. 324.

¹¹⁵ Splitski statut V, str. 41-43. Vidi: Antun Cvitanić, Obvezno pravo, u: *Statut grada Splita*, str. 194. Reformacijom iz godine 1384. ta je odredba bila nadopunjena novom odredbom koja je određivala plaću komunalnog službenika određenog za prodaju soli, a kojemu je pritom bilo zabranjeno da sol namijenjenu za prodaju građanima Splita i stanovnicima distrikta prodaje strancima, isto kao što je i građanima bilo zabranjeno da tu sol kupe za nekoga stranca. Splitski statut, Reformacije gl. 54.

¹¹⁶ Dubrovački statut VI, str. 16; Koterski statut gl. 308.

¹¹⁷ Dubrovački statut VI, str. 16. Nešto kasnije, 1322. godine, ta je odredba bila poništena. Isto, VIII, str. 75.

¹¹⁸ Dubrovački statut VI, str. 17.

¹¹⁹ Splitski statut, Reformacije gl. 3, 4, 91 i 92. Vidi: Cvitanić, Obvezno pravo, str. 194-195.

¹²⁰ Splitski statut, Reformacije gl. 89. Dubrovačka statutarna odredba, znatno starijeg postanka, nalagala je svojim građanima i strancima koji kupe roba i potom ga izvezu iz Dubrovnika plaćanje poreza u visini od trećine perpera koji je pripadao knezu. (Dubrovački statut I, str. 14.) Da trgovina robljem na području Dalmacije, unatoč zabrani, nije zamrla čak niti cijelo stoljeće kasnije, svjedoči reformacija korčulanskog statuta iz 1418. kojom je Kataloncima i Sicilijancima bio zabranjen boravak u gradu Korčuli u slučaju da su

odobrio knez;¹²¹ korčulanska je osobitost bila odredba kojom je strancima bila zabranjena prodaja sira na veliko.¹²² Na Braču je, pak, strancima bilo zabranjeno držati pčele dok su određene mjere bile uperene i protiv stranih ribara;¹²³ u Dubrovniku je bio zabranjen uvoz octa;¹²⁴ u Kotoru je građanima bilo dopušteno od stranaca kupovati ulje i izvoziti ga iz grada.¹²⁵

Kako je svaki trgovac, odnosno svaki trgovački posao, podlijegao plaćanju daća i poreza, prava rijetkost je odredba koju možemo naći u splitskom statutu a koja je jasno naređivala da se "nitko ne usudi ni sam ni preko posrednika što iznijeti ili dati da se iznese iz ove komune javno ili tajno, danju ili noću, niti što kupiti za kojega stranca, a da gradska komuna ne utjera solarinu ili carinu koja se do sada redovito plaćala."¹²⁶ Jedinstvenu je odredbu također činila i jedna reformacija kotorskog statuta koja je zabranjivala svim strancima da od drugih stranaca, Vlaha i Albanaca kupuju na malo te da se ne usude učiniti neku zabranjenu trgovinu (*pegollatorium*).¹²⁷

Želeći stati na put pljački i gusarenju i općenito svakoj vrsti krađe, općine su svojim građanima i stanovnicima zabranjivale da od stranaca, gusara ili Hrvata kupuju na taj način stečene stvari.¹²⁸ Najvjerojatnije je u tu svrhu u nekim mjestima i uvedena obveza građanima da bez dozvole i suglasnosti za to određenih službenika, ili plemića i građana kao svjedoka, ne smiju kupovati od stranaca životinje.¹²⁹ Pljačkama su, sudeći po broju statutarnih odredbi koje su im bile posvećene, bile izvrgnute gotovo sve općine. U korčulanskom je statutu posebna odredba bila posvećena onima "koji dovode strance na otok u svrhu pljačke",¹³⁰ određujući pritom kao kaznu za pljačku na kopnu ili moru, bez obzira na to da li ju je izvršio građanin ili stranac, isto kao i mljetski statut, četverostruku naknadu počinjene štete.¹³¹ Brački je statut, s druge strane, za strance koji bi krali na Braču propisivao kaznu od 5 malih libri koja je išla općini, dok se oštećenom vlasniku životinje

---

na otok došli kupovati robove. Korčulanski statut, Reformacije gl. 142. Vidi: Cvitanić, Pravni položaj stranaca, str. 599; Cvitanić, Pravni sustav, u: *Korčulanski statut*, str. 49.

¹²¹ Korčulanski statut, starije redakcije gl. 52; novije redakcije gl. 56.

¹²² Korčulanski statut Reformacije gl. 38. I mljetski statut donosi istovjetnu odredbu koja je zabranjivala prodaju sira izvan otoka, a koja, čini se, datira tek s kraja XV. st. budući da je statutarna odredba neposredno iza ove datirana 1494. godinom. Mljetski statut gl. 68.

¹²³ Brački statut, Reformacije I, str. 44 i 45.

¹²⁴ Dubrovački statut VI, str. 39.

¹²⁵ Kotorški statut gl. 326.

¹²⁶ Splitski statut VI, str. 10.

¹²⁷ Kotorški statut, Reformacije I, str. 9.

¹²⁸ Šibenski statut IV, str. 43; Reformacije gl. 113.; Skradinski statut gl. 46.; Splitski statut III, str. 114; IV, str. 97.

¹²⁹ Rapski statut III, str. 28; Šibenski statut IV, str. 43; Splitski statut, nove statutarne odredbe gl. 7.

¹³⁰ Korčulanski statut, starije redakcije gl. 46; novije redakcije gl. 52.

¹³¹ Korčulanski statut, starije redakcije gl. 8; Mljetski statut gl. 8.

svaka životinja imala dvostruko naknaditi.¹³² Građani koji bi, braneći se od stranaca koji su došli pljačkati, pljačkaša ubili, nisu snosili nikakvu osobnu ili imovinsku kaznu.¹³³

Propisujući istražni postupak protiv "kradljivaca, pljačkaša i gusara", trogirski je statut davao knezu ovlasti da istragu vodi po vlastitoj volji te da pri tome postupaju "onim redom, putem i načinom po slobodnoj ocjeni" kako mu se "bude činilo i svidjelo".¹³⁴ U svojoj reformaciji posvećenog "istražnom postupku koji se ima provesti protiv kradljivaca, razbojnika ili gusara", šibenski je statut nalagao da građane ili strance optužene za to nedjelo općina, pri provođenju istražnog postupka, može podvrci torturi,¹³⁵ a iste je mjere za isto nedjelo predviđao i rapski statut.¹³⁶

U namjeri da stane na put pljački i gusarstvu dubrovačka je općina, inače najbogatija i trgovački najaktivnija dalmatinska općina, donijela niz statutarnih odredaba protiv onih koji idu u Omiš, koji bez dopuštenja kneza trguju s Omišanima ili sklapaju poslove s njima, obvezujući pritom svakog Dubrovčanina da je pod prisegom dužan prijaviti sve one koji trguju s Omišanima.¹³⁷ Iz istog razloga Dubrovčani su zabranjivali i ustupanje brodica Slavenima te odlazak tesara i kalafata da rade na brodovima Slavena s obzirom na to da ovi "vrlo često običavaju nanositi štetu onima što plove morem."¹³⁸

* * *

Pravni položaj stranaca bio je, kao što smo već spomenuli, utemeljen na načelu reciprociteta. Definiciju da se "... onakvo pravo i onakva pravda kakvi se priznavaju građanima i stanovnicima Splita u nekoj drugoj kuriji i na sudu nekog drugog grada, zemlje ili

¹³² Brački statut IV, str. 9. Izgleda da je ovaj problem s vremenom na otoku postajao sve teži jer su u sljedećem razdoblju, osobito tijekom XV. st., usvojene i odredbe o zabrani stupanja u ortakluk s onima iz Krajine (Reformacije I, str. 50), o stranim kradljivcima uhvaćenim na Braču u krađi životinja (Reformacije II, str. 11), o tome da se ne jamči za strane kradljivce (Reformacije I, str. 14) i o strancima koji dolaze na otok. (Reformacije III, str. 9) Ova potonja odredba je vrlo znamenita jer navodi kako "... svakodnevno mnogi stranci, i iz Omiša i iz Krajine, pod izgovorom da dolaze rodbini na otok Brač, i kada se vraćaju često krađu životinje i ostale stvari..."

¹³³ Splitski statut, Reformacije gl. 99.; Korčulanski statut, novije redakcije gl. 68.

¹³⁴ Trogirski statut, Reformacije I, str. 88.

¹³⁵ Šibenski statut, Reformacije gl. 113.

¹³⁶ Rapski statut IV, str. 47.

¹³⁷ Dubrovački statut VI, str. 58-61. Isto tako i kotorska je općina kažnjavala svoje građane koji su išli gusariti s Omišanima te su oni iz svojega imanja morali nadoknaditi općini štetu koju bi joj bili nanijeli Omišani. Koterski statut gl. 401.

¹³⁸ Dubrovački statut VIII, str. 50-51. Imajući, za razliku od ostalih dalmatinskih gradova, spomena vrijednu trgovačku flotu, Dubrovčani svoju pomorsku trgovinu nisu namjeravali samo zaštititi od gusarskih i pljačkaških prepada već su je posebnim mjerama i odredbama nastojali i zaštititi i dodatno potaknuti. Stoga su svojim građanima zabranjivali da unajmljuju brodove od stranaca, da sa strancima imaju ili da im ustupaju udio u brodu te, naposljetku, ako bi već imali s nekim strancem udio u brodu, bili su dužni ukrcati na taj brod onoliko mornara nastanjenih u Dubrovniku koliko u njem budu imali udjela. (Isto VII, str. 36; VI, str. 67) O intenzitetu te pomorske trgovine svjedoči i odredba "O jarbolarini stranaca koji dolaze morem" u kojoj je bio točno propisan iznos daće koju je plaćao brod iz svake pojedine pokrajine ili grada. (Isto, I, str. 13).

mjesta, na sličan način i po sličnom postupku daju i u Kuriji i pred sudom Splita ljudima i osobama toga grada, zemlje ili mjesta",¹³⁹ nalazimo gotovo istovjetnu i u ostalim statutima.¹⁴⁰

U pojedinim statutima osobna sigurnost i zaštita imovine stranaca bile su zajamčene i bez pozivanja na spomenuto načelo reciprociteta. Skradinski statut, u kojemu ne nalazimo odredbe o reciprocitetu, svojim je sucima propisivao kako su dužni sve parnice i građana i stranaca riješavati "prema postavljenim pravnim osnovama"¹⁴¹ te da su dužni i strancima i prolaznicima pomagati "u svemu u čemu mogu, prema našem zakonu i našem statutu".¹⁴² Slično tome, kotorski statut je nalagao svojim sucima da "svima kako građanima tako i strancima, sude u dobroj vjeri i bez prevare, prema statutu i običajima grada."¹⁴³

Statuti Splita, Trogira i Skradina su za svoje građane koji bi svojevoljno napali nekoga stranca, a da od njega nisu pretrpjeli nikakvu imovinsku štetu ili nepravdu, predviđali novčanu globu koju bi plaćali općini, te obvezu da sami nadoknade nastalu štetu onome tko bi je zbog njih eventualno pretrpio.¹⁴⁴ Rapski je statut, štoviše, one svoje građane koji bi opljačkali stranca obvezivao da mu štetu dvostruko nadoknade.¹⁴⁵

Građani, pak, koji bi primili zajam od stranaca izvan grada a nisu imali odakle vratiti dug, dospijevali su, prema statutarnim odredbama Skradina i Trogira, osobno u vlast vjerovnika.¹⁴⁶ Suprotno tome rapska je općina istu mjeru predviđala jedino u slučaju ako su i dužnik i vjerovnik bili njezini građani, ali ne i kada su posrijedi bili stranci.¹⁴⁷

¹³⁹ Splitski statut, Nove statutarne odredbe, str. 17.

¹⁴⁰ Zadarski statut II, str. 8; Trogirski statut I, str. 21; Brački statut II, str. 9; Hvarski statut II, str. 45. U dubrovačkom statutu nalazimo istovjetne odredbe u kojima se spominju odnosi s točno određenim gradovima, tj. odredbe o postupcima uobičajenim između Dubrovčana i Zadrana, Dubrovčana i Šibenčana te Dubrovčana i gradova gornje Dalmacije. (Dubrovački statut III, str. 49, 50, 55). U kotorskom statutu, u odredbi "De facto Ragusinorum", navodi se kako to načelo reciprociteta vrijedi i za Mlečane, Zadrane i Hrvate i "mnoge druge različite ljude" koji zbog posla borave u gradu (Kotorski statut gl. 381).

¹⁴¹ Skradinski statut gl. 94.

¹⁴² Skradinski statut gl. 104.

¹⁴³ Kotorski statut gl. 48.

¹⁴⁴ Skradinski statut gl. 48.; Trogirski statut II, str. 10; Splitski statut VI, str. 13. Dubrovački je statut, u slučaju da Dubrovčanin udari ili izbatina stranca, ili obrnuto, također predviđao novčanu globu koja je u potpunosti išla u korist općine, no, ne govori ništa o eventualnoj naknadi nastale štete. Dubrovački statut VI, str. 30.

¹⁴⁵ Rapski statut IV, str. 44.

¹⁴⁶ Skradinski statut gl. 50.; Trogirski statut I, str. 32. Kotorski statut navodi tek obvezu građanina da strancu-zajmodavcu, koji je stanovao izvan grada i koji nije pripadao pod jurisdikciju kotorske općine, sudski odgovara (Kotorski statut gl. 396), te obvezu stranke koja izgubi parnicu o dugu, bez obzira na to radilo se o građanima ili strancima, da da sucima 1 od označenog novca. (Isto gl. 54) Dubrovački je statut, pak, nalagao da ako je Dubrovčanin bio dužnik nekom strancu a ovaj bi to mogao dokazati, onda bi knez od stranca bio dužan uzeti aptagi i uvesti ga u posjed određene nekretnine ili plovila. (Dubrovački statut III, 46). Prema Herkovu aptagi je "vrsta sudbenih pristojba". Zlatko Herkov, *Grada za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske I.*, Zagreb 1956., str. 61.

¹⁴⁷ Rapski statut III, str. 11.

Moguća svojevolljna potraživanja Splićana na račun stranaca bila su uređena odredbom kako bi oni građani koji bi neosnovano pokrenuli neki spor ili podnijeli neki zahtjev "protiv kojega stranca pred splitskim sudom" i taj spor izgubili, bili dužni naknaditi strancima *sve štete i troškove koje bi imali u povodu te parnice*.¹⁴⁸

Sve su te mjere, bez sumnje, išle za tim da se bez obzira na to je li s nekom općinom ili zemljom postojao dogovor o reciprocitetu ili nije, zajamči osobna i imovinska sigurnost stranaca kako bi se ne samo osigurali i zaštitili trgovački interesi već i izbjegli moguću sukobi između zajednica kojih su "stranac" i "građanin" bili predstavnici. Tome u prilog govori i ista odredba splitskog statuta koja je, kao što smo naveli, propisivala građanima Splita da u slučaju neosnovano pokrenutog spora protiv nekog stranca naknade njemu štetu kako "komuna i građani Splita ne bi pretrpjeli neku štetu zbog represalija u vezi s tim strancem."¹⁴⁹

Jedino u slučaju ako bi stranac nanio povredu građaninu, bilo upotrebom oružja ili bez njegove upotrebe, ili s prolijevanjem krvi ili bez njezina prolijevanja, imao je taj građanin pravo na odmazdu, ali tek nakon što bi pred upraviteljem grada dokazao da je bio napadnut od tog stranca ili od njega pretrpio kakvu nepravdu ili štetu.¹⁵⁰

Na to da je pri eventualnoj tužbi, odnosno parnici građanin u usporedbi sa strancem bio u donekle privilegiranoj položaju upućuju nas dvije statutarne odredbe koje možemo naći u splitskom, odnosno u rapskom statutu. Splitska je općina svojim građanima tako dopuštala da tužbu za pljačku protiv nekog stranca mogu podnijeti i nakon isteka utvrđenoga zakonskog roka od 15 dana.¹⁵¹ S druge strane, iako je na Rabu optuženima za krađu u načelu bio uskraćen odvjetnik, ako je posrijedi bila tužba stranca protiv građanina, za taj zločin građaninu je bilo dopušteno uzeti odvjetnika.¹⁵²

Međutim, ako je građanin pretrpio kakvu štetu od nekoga stranca, imao bi pravo tog stranca uhvatiti i predati nadležnim organima općine. Građani koji su bili vjeronjci nekom strancu imali su tako, prema zadarskom statutu, pravo da dužnike-strance koji bi krišom napustili Zadar i kasnije se u nj vratili *bez bojazni uhititi i privesti pred gospodina kneza i Sudbeni dvor*.¹⁵³ Nasuprot tome, splitski je građanin svojega dužnika smio uhititi tek pošto bi prethodno za taj korak dobio dopuštenje kurije ili ako "bi to bilo noću ili ako bi na nj naišao izvan grada, a ne bi pri tome mogao imati pomoć službenika Kurije".¹⁵⁴ Jednako tako, toga svojeg dužnika, kojemu rok isplate još nije istekao a on se spremao na

¹⁴⁸ Splitski statut III, str. 48.

¹⁴⁹ Splitski statut III, str. 48.

¹⁵⁰ Splitski statut IV, str. 32. Vidi: Antun Cvitanić, Kaznenopravne odredbe, u: *Statut grada Splita*, str. 277; Šibenski statut VI, str. 96; Trogirski statut II, str. 10.

¹⁵¹ Splitski statut IV, str. 2.

¹⁵² Rapski statut IV, str. 43.

¹⁵³ Zadarski statut II, str. 16.

¹⁵⁴ Splitski statut IV, str. 79.

neko putovanje, posebno pomorsko, vjerovnik je mogao uhititi samo u slučaju "ako bi taj dužnik bio označen kao bjegunac i siromašak ili bi pak bio stranac."¹⁵⁵ U Dubrovniku je, međutim, stranac koji je boravio u gradu i primio pritom štogod od imetka kojeg Dubrovčanina, morao sâm, prije nego li je napustio grad, pred knezom i njegovim sudbenim dvorom položiti račun.¹⁵⁶ Na sasvim poseban postupak nailazimo u Šibeniku gdje je građanin pod prisegom imao izjaviti pred knezom i kurijom koliko ima primiti od stranca-dužnika te bi se na temelju te prisega i izjave mogao u cijelosti podmiriti iz uzetog zaloga.¹⁵⁷

Ako bi neki građanin, pak, sumnjao da je neki stranac došao u grad s namjerom da mu nanese povredu, onda je, kako je to barem uredio splitski statut, taj stranac bio prisiljen dati jamce kako istoga građanina nema namjeru povrijediti.¹⁵⁸ S tim u vezi strancima je nošenje oružja po gradu ovisilo o prosudbi gradskog upravitelja.¹⁵⁹

Ako bi se, međutim, desilo da stranac koji je opljačkao građanina neke općine ili mu nanio nekakvu drugu štetu, a ne bi mogao biti uhvaćen i приведен pred sud, statutarne su odredbe nalagale određeni postupak. Kao primjer navest ćemo odredbu trogirskog statuta o tome. Naime, ako bi "neka komuna, neko mjesto ili privatne osobe nanijeli nekom našem građaninu neku štetu ili će mu je u budućnosti nanijeti, a taj bi naš građanin mogao trogirskoj komuni tu štetu očigledno dokazati", onda bi općina, preko izaslanika, tražila da se njezinu građaninu, u određenom roku, nadoknadi pretrpljena šteta. U slučaju da to nije bilo učinjeno, općinske su vlasti davale građanima dozvolu da "nad stvarima i osobama" općine i mjesta koji su štetu nanijeli ili odakle su počinitelji štete, ima pravo provoditi represalije sve do "pune i potpune naknade" pretrpljene štete.¹⁶⁰

Primjenu te odredbe možemo vidjeti na dva trogirska slučaja, jedan s kraja XIII. a drugi s početka XIV. st., zanimljiva ne samo stoga što su primjer praktične primjene odgovarajuće odredbe već i stoga što ti slučajevi datiraju u vrijeme prije nastanka sačuvanoga trogirskog statuta, tj. prije 1322., što znači da je istovjetna odredba postojala u ranijem kapitularu iz kojega je bila preuzeta i u statut.

U prvom slučaju, iz 1283., trogirski potestat Franjo Faletri iz Venecije, nakon što je uputio niz pisama i glasnika potestatu Splitsa i splitskoj općini u povodu slučaja trogir-

¹⁵⁵ Splitski statut III, str. 117.

¹⁵⁶ Dubrovački statut III, str. 21.

¹⁵⁷ Šibenski statut II, str. 78.

¹⁵⁸ Splitski statut IV, str. 47. Zanimljiva je, u svezi s ovim, i definicija plaćenog ubojice koju nalazimo u istom statutu i koja "najmljenim ubojicom" smatra samo onoga "tko je stranac i tko je potplaćen novcem da počini zločin". Splitski statut IV, str. 48.

¹⁵⁹ Splitski statut IV, str. 43. Dubrovačka statutarna odredba nije predviđala tu mogućnost već je svim strancima koji ne stanuju u Dubrovniku pod prijetnjom kazne branila nositi gradom oružje. Dubrovački statut VI, str. 25.

¹⁶⁰ Trogirski statut III, str. 58. Vidi: Šibenski statut II, str. 74; VI, str. 96; Splitski statut VI, str. 6; Zadarski statut II, str. 19; Kotorski statut gl. 91; str. 371.

skoga građanina Vučine "kome su u gradu Splitu nedužnom i bez valjana razloga uzeli ... brod i stvari...", zajedno s vijećnicima grada Trogira daje spomenutom Vučini slobodu da Splitsanima može činiti represalije sve dok ne isplati rečeni brod i stvari koje je izgubio.¹⁶¹ U drugom primjeru, iz 1305., imamo slučaj trogirskoga građanina Dujma kojemu je kod otoka Brača bila opljačkana lađa, u vrijednosti 50 malih libara; nakon što su zahtjevi za odštetom bili zanemareni, konzuli i rektori Trogira su rečenom Dujmu dali "...potpunu i slobodnu vlast, dozvolu i nalog hvatanja osoba, roba, stvari i dobara općine i ljudi rečene zemlje Brač gdje god ih otkrije ... sve do rečene količine od 50 libara za zadovoljštinu..."¹⁶²

* * *

Zaštićen od samovolje građana i stanovnika grada stranac je, naravno, u usporedbi sa njima imao ograničenija prava, a to se prije svega očitovalo u imovinsko-pravnim i građansko-pravnim odnosima.

Osnovno ograničenje kojemu je stranac bio izvrgnut u imovinskim odnosima bilo je ograničavanje prava na vlasništvo nekretnina. No, pritom je bitno razlikovati stranca koji živi izvan grada od stranca-stanovnika grada, koji je samim svojim naseljavanjem u grad prestao biti strancem te bi postao *habitor* ravnopravan gotovo u svemu, osim u političkim pravima, s punopravnim građanima.

Statut grada Šibenika je tako svojim građanima zabranjivao da strancu daju nešto od svojih nekretnina ili da ga odrede nasljednikom svojih dobara, nalažući da se u protivnom slučaju "takva nekretnina proda i otuđi šibenskim građanima; novac od (prodaje) takva posjeda i takvih nekretnina može se dati i zakonito predati strancu." Međutim ono što je ovdje bitno jest nastavak odredbe koja kazuje kako "navedeno ne ide na štetu strancu koji je stalni stanovnik Šibenika."¹⁶³ Kasnijom reformacijom ta je odredba bila nadopunjena te je njome kupnja nekretnina u šibenskom distriktu bila omogućena i strancima i šibenskim distriktualcima no uz uvjet da prethodno kupe ili sagrade kuću u Šibeniku te da dobiju odobrenje Velikog vijeća."¹⁶⁴

Strancima u Splitu bilo je omogućeno stjecanje prava vlasništva nad nekom nekretninom pod uvjetom da je to odobrio veći dio Vijeća.¹⁶⁵ Isto je načelo krajem XIV. st., odnos-

¹⁶¹ CD VI, Zagreb 1908., dok. 358, str. 422.-423.

¹⁶² CD VIII, Zagreb 1910., dok. 101, str. 112.-113.

¹⁶³ Šibenski statut IV, str. 45. Isto tako i odredba mljetskog i lastovskog statuta koja je nalagala da "nitko s otoka Mljeta (odnosno Lastova) ne može prodavati imanja (nekome) izvan otoka Mljeta (odnosno Lastova) osim njegovim stanovnicima, a onaj koji bude prodavao da ih ne može prodati osim svojim rođacima po cijeni po kojoj bi prodao drugima", nije priječila strancima-stanovnicima otoka da postanu vlasnici nekretnine. (Mljetski statut gl. 30.; Lastovski statut gl. 37).

¹⁶⁴ Šibenski statut, Reformacije str. 34.

¹⁶⁵ Splitski statut I, str. 21. Isti statut sadržava i jednu specifičnu odredbu uvjetovanu, prije svega, sigurnosnim razlozima, koja je svima zabranjivala da "koju kulu, niti koju drugu kuću ili potleušicu priljubljenu uz zidine komune grada Splita, ni građaninu, ni strancu, ni svećeniku, ni svjetovnjaku, bez posebne suglasnosti i odluke Velikog vijeća grada Splita". Splitski statut VI, str. 74.

no početkom XV. st., usvojeno i na Braču pa je reformacija bračkog statuta tako nalagala da se strancima "bez znanja i dopuštenja kneza ili većeg dijela Vijeća ne može prodati nekretnina dok god sam otočanin ne bi mogao tu zemlju prodati kojemu Bračaninu za istu cijenu."¹⁶⁶ U slučaju, međutim, da je neki stranac koji je postao splitskim građaninom, svojevrijedno prestao stanovati u gradu ili njegovu distriktu, bio bi kažnjen konfiskacijom svoje nepokretne imovine u korist općine te progonstvom i novčanom kaznom od 50 libara.¹⁶⁷

Iako se iz statuta ne vidi pod kojim uvjetima, stranac je očito mogao postati vlasnikom nekretnina i u trogirskoj općini kako to proizlazi iz jedne odredbe koja je spominjala sve strance "koji imaju svoje volove u trogirskom distriktu radi oranja ili ih (tu) drže ili (koji imaju tu) neke zemlje".¹⁶⁸ Osim toga, i reformacija istog statuta iz 1346. kojom je bilo određeno da "nijedna osoba iz grada Trogira ili njegova distrikta odnosno stanovnik toga grada ili stranac (forensis) koji posjeduje ili će posjedovati neka dobra u samom gradu ili njegovu distriktu...", ne smije te nekretnine ostavljati onima koji nisu podložni svjetovnoj vlasti, tj. crkvenim osobama.¹⁶⁹

Ta zabrana davanja posjeda u vlasništvo crkvenim institucijama govori o tome da su općine vjerojatno bile suočene sa sužavanjem svoje gospodarske osnove. Naime, s obzirom na to da crkva nije potpadala pod svjetovnu vlast općine i u skladu s time nije plaćala ni poreze sa svojih imanja, općine su se našle ponukane da učine nešto kako bi zaustavile taj proces.¹⁷⁰

Istovjetna ovoj trogirskoj odredbi bila je i ona splitska koja je također poimenično i građanima i strancima zabranjivala *ostavljanje ili prenošenje* nekretnina "u pobožne svrhe (tj. Crkvi) ili na neku osobu, udruženje ili zajednicu koja nije podložna našoj svjetovnoj vlasti. To se može učiniti samo na način da se ta nekretnina proda svjetovnoj osobi pa se primljeni novac dade kome sam oporučitelj i darodavac bude htio."¹⁷¹ Splitski je statut čak nalagao načelniku da je dužan zamoliti sve crkvene instancije, od nadbiskupa do kapelana, da se udostoje "iz ljubavi prema splitskoj komuni" crkvene beneficije ne dodjeljivati strancima, "osobito zbog toga što ima dovoljno dostojnih svećenika iz grada Splita da prime te beneficije".¹⁷²

¹⁶⁶ Brački statut, Reformacija I, str. 79.

¹⁶⁷ Splitski statut VI, str. 2. Vidi: Antun Cvitanić, Stvarno pravo, u: *Statut grada Splita*, str. 166.

¹⁶⁸ Trogirski statut II, str. 94. Na to da su i u Dubrovniku i Kotoru stranci mogli doći do nekretnina, iako ni tu nije vidljivo na koji način, upućuju nas dvije istovjetne odredbe njihovih statuta kojima je bilo određeno kako su i građani i stranci koji bi u vrijeme prodaje nekih nekretnina izbivali iz grada, imali rok od dvije godine da pokrenu i ostvare svoja prava protiv kupca te nekretnine. Dubrovački statut VIII, str. 72; Kotorški statut gl. 265.

¹⁶⁹ Trogirski statut, Reformacije I, str. 17.

¹⁷⁰ Iz istog je razloga građanima i stanovnicima Trogira bilo zabranjeno "uzeti na obrađivanje koju zemlju, nekog stranca koji nije podvrgnut trogirskoj svjetovnoj vlasti". Trogirski statut, Reformacije I, str. 69.

¹⁷¹ Splitski statut, Nove statutarne odredbe 25. Istu svrhu imala je i odredba dubrovačkog statuta koja je zabranjivala davanje nekretnina u korist prosjakih redova. Dubrovački statut VIII, str. 96.

Osim toga, stranci su bili izloženi i drugim ograničenjima poput onog koje donosi šibenski statut, a kojim je strancima bilo zabranjeno sudjelovanje u kupnji na javnim dražbama, zabranjujući unaprijed takvu mogućnost, kao i to da bi se o takvoj javnoj dražbi moglo sa strancem eventualno osnovati ili ugovoriti društvo.¹⁷³

Uz navedena imovinsko-pravna ograničenja položaj je stranca i u građansko-pravnom pogledu podlijegao ograničenju. Građanin u načelu nije smio biti zastupnikom strancu protiv građanina. I dok jedino u Šibeniku i Skradinu nalazimo mogućnost da građanin može biti odvjetnik ili opunomoćenik stranca a protiv nekoga svoga sugrađanina, uvjetujući to dozvolom kurije,¹⁷⁴ u drugim je općinama odvjetnik strancu mogao biti samo netko od odvjetnika Kurije općine ili pak zastupnik-građanin (u Zadru).¹⁷⁵ Na Korčuli su dva odvjetnika pod prisegom morala štiti prava i otočana i stranaca.¹⁷⁶ Po splitskom statutu je bilo propisano da su odvjetnici, ako su zastupali stranca protiv građanina trebali za svoju nagradu dobiti dvostruko od onoga što bi dobili od splitskoga građanina.¹⁷⁷

Nadalje, nijednomu građaninu nije bilo slobodno kupiti od stranca pravomoćnu i pravosnažnu ispravu protiv nekoga od građana niti je tko smio primiti na sebe neko pravo ili ovlaštenje na tužbu¹⁷⁸, niti mu je bilo slobodno biti jamcem ili primiti na sebe zalog za nekog stranca.¹⁷⁹ Uvjet pod kojim je, prema splitskom statutu, građanin strancu ipak mogao biti jamcem u građanskoj ili krivičnoj parnici, bio je da je taj splitski građanin morao imati kod sebe "toliko od dobara toga stranca koliko bi bilo dovoljno da se namiri potraživanje zbog kojega se traži jamstvo."¹⁸⁰

¹⁷² Splitski statut I, str. 12. Isto tako i kotorski je statut nalagao kako nijedan stranac ne može biti izabran za opata ili upravitelja neke crkve, i to "zbog štete i loše uprave" stranaca i Albanaca. Koterski statut gl. 124.

¹⁷³ Šibenski statut IV, str. 46.

¹⁷⁴ Šibenski statut II, str. 68; Skradinski statut gl. 68.

¹⁷⁵ Zadarski statut II, str. 39 i II, str. 58; Trogirski statut I, str. 51; Splitski statut IV, str. 108; Korčulanski statut, novije redakcije gl. 123; Koterski statut gl. 6; str. 77. U nekim su slučajevima, kao u dubrovačkom, bili i poimenično navedeni stranci kojima građani nisu smjeli biti odvjetnicima pa tako dubrovački statut navodi kako nijedan Dubrovčanin nije mogao zastupati nijednog Kotoranina. Dubrovački statut VIII, str. 86. Vidi: Cvitanić, Obvezno pravo, u: *Statut grada Splita*, str. 208.

¹⁷⁶ Korčulanski statut, starije redakcije gl. 26. Kasnije je broj odvjetnika bio povišen na četiri. Isto, novije redakcije gl. 29. U jednoj znatno kasnijoj odredbi, iz prve polovine XV. st., korčulanski je statut osim toga naređivao kako "nijedan stranac koji nije nastanjen (na Korčuli) ne može biti tutorom, ni u ime nekog Korčulanina upravljati njegovom imovinom". Korčulanski statut, Reformacije gl. 112.

¹⁷⁷ Splitski statut III, str. 101. Isto tako, poput odvjetnika, imali su i splitski notari strancima od učinjene oporuke ili bilo kojega drugog ugovora naplatiti dvostruko od iznosa koji je bio određen za građanina i stanovnika grada. (Splitski statut II, str. 59). Za razliku od toga u Šibeniku je glasnik prilikom izvršavanja svojih dužnosti naknada za njega je bila jednaka i za građanina i i za stranca. (Šibenski statut I, str. 22).

¹⁷⁸ Zadarski statut III, str. 30; Splitski statut III, str. 77 i 78; Šibenski statut IV, str. 47; Skradinski statut gl. 73. Ovdje valja napomenuti da dubrovački statut izrijekom ne navodi je li takvu ispravu dozvoljeno kupiti ili nije, no u slučaju da netko ima neku takvu ispravu, mogao je ostvariti svoje pravo. Dubrovački statut III, str. 22.

¹⁷⁹ Splitski statut III, str. 82; Šibenski statut IV, str. 28; Skradinski statut gl. 5, 8 i 69.

¹⁸⁰ Splitski statut III, str. 82.

Štoviše, sudeći prema odredbama splitskoga i bračkog statuta, o tužbama stranaca protiv građanina uopće se nije raspravljalo ako prethodno nisu položili novčano jamstvo.¹⁸¹

I na kraju, svjedočanstvu stranca nije se vjerovalo. Kao svjedok, bilo u krivičnoj ili građanskoj parnici, bilo u oporuci i sl. on je bio ništavan.¹⁸² Određeni izuzetak u ovom slučaju jest dubrovačka statutarna odredba koja je u slučaju oporuka učinjenih izvan Dubrovnika priznavala valjanost strančeva svjedočanstva ne samo u slučaju ako je jedan svjedok bio Dubrovčanin a drugi stranac, već i u slučaju ako su oba svjedoka oporuke bili stranci, čije se svjedočenje u tom slučaju prihvaćalo kao da su ga dali sami Dubrovčani.¹⁸³

S obzirom na to da su politička prava bila rezervirana prvenstveno za građane, odnosno kasnije isključivo za plemiće i patricije, normalno je da su ih stranci bili lišeni. Kako je to šibenski statut jasno određivao, "nijedan stranac ili tuđinac bilo kojeg staleža ili položaja, ne smije i ne može na bilo koji način ili bilo kakvom namjerom biti u vijeću ili biti izabran ili postavljen u bilo koje vijeće grada Šibenika, izuzev da je prije toga bio učinjen i prihvaćen za građanina i da je ustanovljeno da je građanin prema statutima i propisima Šibenika."¹⁸⁴ Iako drugi statuti ne donose sličnih odredbi, o tome tko je imao politička prava i tko je mogao sjediti u gradskom vijeću vidimo i iz odredbe splitskog statuta kojom je bilo određeno da članove Velikog vijeća čini stotinu vijećnika "iz reda najodličnijih građana",¹⁸⁵ a reformacijom iz 1334. bilo je jasno određeno da se u Vijeće uz one čiji očevi i djedovi nisu bili članovi vijeća te izvanbračne sinove ne smiju primati ni stranci.¹⁸⁶

Određeni izuzeci bili su dopušteni, no jedino kada su posrijedi bili gradski službenici. Dvije odredbe splitskog statuta tako inzistiraju na tome da načelnik i notar grada ne smiju biti "iz slavenskih strana niti iz pokrajine Dalmacije",¹⁸⁷ dok trogirski statut isto tako spominje "liječnika, notara, ljekarnika i ostale vanjske (tj. strane. op. A. B.) službenike koji se primaju na posao za plaću u gradu Trogiru".¹⁸⁸ Time su bila otvorena vrata strancima,

¹⁸¹ Brački statut IV, str. 31.; Splitski statut IV, str. 31.

¹⁸² Šibenski statut III, str. 2 i III, str. 24; Skradinski statut gl. 23. Ovdje treba napomenuti da Mlečani, stanovnici grada čiju su vrhovnu vlast dalmatinske općine do XV. st. periodički priznavale, a od prve četvrtine XV. st. i trajno, nisu bili, barem ne u pravnom smislu i tokom trajanja mletačkog vrhovništva, smatrani strancima. (Zadarski statut III, str. 30; Šibenski statut III, str. 2 i III, str. 24.) U tom je smislu i Split, prigodom predaje grada Veneciji 1420., donio odredbu kako se "svaki splitski plemić smatra i da se mora smatrati, i u Veneciji i izvan nje, građaninom Venecije" (Splitski statut, Dodaci I).

¹⁸³ Dubrovački statut III, str. 42.

¹⁸⁴ Šibenski statut II, str. 82.

¹⁸⁵ Splitski statut II, str. 21.

¹⁸⁶ Splitski statut, Reformacije gl. 11. Istovjetna odredba usvojena je 1367. i na Lastovu. Lastovski statut gl. 49.

¹⁸⁷ Splitski statut II, str. 18; II, str. 58.

¹⁸⁸ Trogirski statut I, str. 58.

najčešće Talijanima, dovoljno "objektivnim" da se brinu isključivo za interese onoga grada od kojeg primaju plaću i dovoljno "dalekim" i bez potrebne potpore u gradu da ne mogu ugroziti političku autonomiju općine.

* * *

Kada je stranac prestajao biti strancem? Koje je uvjete morao ispuniti da bi postao građaninom i koje bi dužnosti i obveze potom preuzimao na sebe?

Najdetaljniji odgovor na to pitanje daje Splitski statut koji je tome posvetio cijelih pet glava statutarnih odredbi. Po tim odredbama načelnik je odmah na početku svoje uprave trebao u Velikom vijeću izabrati zasebnog činovnika – sindika – koji je bio zadužen za primanje novih građana.¹⁸⁹ Potom je stranac koji je došao stanovati u Split, ako je htio postati splitskim građaninom, morao zamoliti Veliko vijeće za tu čast, stupiti preda nj kako "bi ga svaki vijećnik mogao vidjeti i procijeniti treba li ga primiti za građanina grada Splita ili ne."¹⁹⁰ Veliko bi vijeće tada glasovanjem (kuglicama u žarama) donosilo odluku, većinskim brojem glasova, a potom se onaj tko bi bio primljen za građanina, pred istim vijećem morao "osobno zakleti na sveto Božje Evanđelje, dotaknuvši Bibliju, da će se pokoravati naređenjima načelnika, odnosno gradskog upravitelja i općine ovoga grada i da će zauvijek i stalno u njemu stanovati i da će prijatelje toga grada držati za svoje prijatelje, a neprijatelje toga grada za svoje neprijatelje i da će savjesno prema svojim mogućnostima javno i privatno djelovati, ponašati se i raditi što god bude smatrao da je na čast i u korist dobrog i mirnog stanja grada."¹⁹¹

Ti su razlozi mogli uzrokovati i to da općina samoinicijativno dodijeli nekom strancu svoje građanstvo. Tako npr. 1360. zadarsko vijeće donosi odluku kojom je Sriči, sinu Dujma de Lucaris iz Splita, zbog "prijatne i poslušne službe" dodijeljeno građanstvo.¹⁹²

Ako bi se međutim desilo da bi isti taj stranac, primljen za splitskoga građanina, kasnije odbio ili svojevolljno prestao stanovati u gradu ili u njegovu distriktu i odbio biti splitskim građaninom, gubio bi zauvijek mogućnost ponovnog primanja u redove splitskoga građanstva, uz kaznu doživotnog progonstva i konfiskacije njegovih dobara u korist splitske općine.¹⁹³ S druge strane, rođeni Splićani i distrikualci toga grada nisu ni na koji način mogli odbiti građanstvo ili ga se odreći. U slučaju da bi to učinili, taj se njihov akt nije uzimao u obzir, a gradska bi uprava te pojedince prisiljavala da svatko od njih "prema svojim mogućnostima, vrši i dužnosti i snosi imovinske i osobne terete u korist same općine kao i ostali građani toga grada."¹⁹⁴ Slično tome, trogirski je statut za

¹⁸⁹ Splitski statut VI, str. 2

¹⁹⁰ Splitski statut VI, str. 1.

¹⁹¹ Na ist. mj.

¹⁹² CD V, str.160-162.

¹⁹³ Splitski statut VI, str. 2 i VI, str. 4.

¹⁹⁴ Splitski statut VI, str. 5.

ovaj prekršaj određivao građanskopravnu i kaznenopravnu odgovornost prekršitelja pred upraviteljem grada uz obvezu da i nadalje *vrši rabote, plaća daće i snosi druge terete* u korist trogirске općine,¹⁹⁵ te uz zabranu da ta osoba ubuduće može uvesti mošt u grad Trogir.¹⁹⁶

Glavni uvjet, dakle, za stjecanje građanstva bilo je naseljavanje u gradu. Svi ostali uvjeti su u odnosu prema ovome bili popratni i varirali su od grada do grada. Tako npr. za stjecanje šibenskog i zadarskoga građanstva nije bilo dovoljno da stranac dođe stanovati u grad, kao što je to bio slučaj u Splitu, već je sa sobom morao dovesti i cijelu svoju obitelj ili ženu, očito kako bi jamstvo njegove "vjernosti" općini bilo što veće.¹⁹⁷ Da bi se pak postalo kotorskim građaninom, bilo je dovoljno prilikom naseljavanja u grad izjaviti i obećati kako će ubuduće biti "dobrim Kotoraninom" te se morao upisati kod notara pri čemu bi na dvije godine bio oslobođen od davanja i gradskih straža. No, ako se nije upisao kod notara, taj je stranac, poput ostalih Kotorana, bio obavezan na tlaku. Ako bi poslije toga želio otići iz Kotora, nije ga više nitko smio primiti.¹⁹⁸

Jednako, od grada do grada je ovisilo i to mora li odluka Velikog vijeća ili Kurije biti većinska ili pak dvotrećinska,¹⁹⁹ hoće li odmah po naseljavanju u gradu biti podvrgnut osobnim i stvarnim podavanjima ili ne,²⁰⁰ te kada ima pravo na stjecanje građanstva u slučaju da ga prije toga gradska uprava već nije priznala građaninom.²⁰¹

* * *

Druga po brojnosti skupina stranaca kojima se bave statuti dalmatinskih obalnih općina od Zadra do Dubrovnika jesu Slaveni, pod kojima su građani rečenih općina podrazumijevali prvenstveno Hrvate. Ta je grupa stranaca, kojoj po istovrsnosti njihova pravnog položaja možemo priključiti i Bosance, Vlahe i Morlake, koji se spominju tek u rijetkim prilikama, u njihovim statutima percipirana na bitno drugačiji način negoli *forenses*. Glavni razlog tome bio je u činjenici što su spomenute dalmatinske općine sve do

¹⁹⁵ Trogirski statut II, str. 86.

¹⁹⁶ Trogirski statut II, str. 98.

¹⁹⁷ Šibenski statut II, str. 80; Zadarski statut V, str. 35. U kasnijim je reformacijama šibenskog statuta iz 1403. bilo određeno kako stranci koji dođu stanovati u Šibenik imaju obavljati noćne straže kao građani. Šibenski statut, Reformacije, str. 155.

¹⁹⁸ Kotorški statut gl. 225.

¹⁹⁹ Na primjer, Splitski statut (Splitski statut VI, str. 1) priznaje većinski rezultat glasovanja, dok se u slučaju Šibenika traži dvotrećinska odluka (Šibenski statut II, str. 80).

²⁰⁰ Zadarski statut, Reformacije gl. 42. "... tko god stanuje izvan zadarskog kotara pa u buduće dođe stanovati u Zadar neka bude i neka ima biti izuzet od svih i osobnih i stvarnih podavanja do pet godina, računajući od dana u koji stigne u Zadar, ako on ne podigne kuću u Zadru odnosno ako ne kupi kuću u Zadru; a ako podigne kuću odnosno ako je dade podići ili izgraditi u Zadru, odnosno ako kuću kupi, neka ima biti izuzet kao gore kroz deset godina računajući od dana njegova dolaska."

²⁰¹ Šibenski statut II, str. 81, određuje da se stranac koji tijekom dvanaest godina neprekidno stanuje u Šibeniku sa svojom obitelji ili ženom i to može dokazati "ispravom ili autentičnim pismom ili četvoricom vjerodostojnih svjedoka", ima smatrati građaninom, naravno, ako to zatraži.

prve četvrtine XV st. periodički priznavale vlast one države s kojom su hrvatski velikaši u zaleđu zajedno sa svojim vladarima bili u neprijateljskim odnosima. Splet sukoba interesa na relaciji Venecija – dalmatinske općine – ugarsko-hrvatski kralj – hrvatski velikaši stoga je odlučno utjecao na definiranje položaja Slavena/Hrvata u statutima tih gradova.

Nije slučajno da se najrestriktivnije statutarne odredbe uperene protiv Slavena nalaze upravo u statutima Zadra i Trogira, gradova koji su u trenutku izdavanja statuta bili pod mletačkom vlašću, odnosno u kasnijim statutarnim odredbama Splita donesenim za vrijeme vlasti *Serenissime*.

U zadarskom statutu tako možemo naći odredbu koja svoje podrijetlo vuče iz jedne mletačke pravne uredbe iz 1273. kojom je Venecija nastojala pooštriti "mjere i odredbe što se tiče rodbinskih odnosa Zadrana i Hrvata" kako bi spriječila pretjerano približavanje zadarske općine i bibrirskih knezova.²⁰² Tom je odredbom bilo naređeno da "...ona žena udana na slavensko područje ne smije dobiti svoj dio u očinskim ili materinskim dobrima ni na koji način, osim ako bi dotični Slaven došao prebivati u Zadar ili njegov kotar i htio biti vjeran podanik gospodina kneza s njegovim Sudbenim dvorom i zadarskog kneštva."²⁰³

Isti je statut usto zabranjivao svojim građanima mogućnost da se obvežu u jamstvo za nekog Slavena, obrazlažući taj stav time da "Zadrani zbog jamstava i jamčevina u korist Slavena često trpe velike štete i izlažu se nepriličnim pogibeljima".²⁰⁴ Trogirski statut je također određivao da "...nijedna osoba ne može uzeti nekoga trogirskoga građanina kao jamca za nekog Slavena jer nećemo da takvo jamstvo bude pravovaljano. *Za strance pak i za Šibenčane svatko može biti jamac.*"²⁰⁵ Ovaj naglasak na Šibenčanima ne izgleda nimalo slučajan kada se uzme u obzir činjenica da je trogirski statut donesen neposredno nakon što su se Trogir i Šibenik podvrgli vlasti Venecije.

Da je Venecija u svojim novim stečevinama namjeravala voditi vrlo opreznu politiku prema svojim susjedima, također možemo vidjeti iz trogirskog statuta po kojemu je gradskom knezu bilo naloženo da postupak protiv Slavena ne smije voditi "bez vijeća i odlučivanja njegovih sudaca i savjetnika ili bez većine njih, osim u onim (slučajevima, op. A. B.) u kojima ima slobodnu ocjenu i ovlaštenje i prema odredbama ugovora koji imamo s komunom Venecije".²⁰⁶

²⁰² Nada Klaić-Ivo Petricoli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409.*, Zadar 1976., str. 209.

²⁰³ Zadarski statut III, str. 97.

²⁰⁴ Zadarski statut III, str. 49. Šibenskim je statutum obvezivanje u jamstvo ili uglavljivanje za glavnog dužnika i za strance (*forenses*) i za Slavene/Hrvate građanima načelno bilo dopušteno, ali je bilo uvjetovano dozvolom i dopuštanjem kurije. Šibenski statut IV, str. 28.

²⁰⁵ Trogirski statut III, str. 56

²⁰⁶ Trogirski statut I, str. 4. Vijeće dvadesetorice koje je istodobno postojalo i koje je imalo slobodu odlučivanja u spornim stvarima sa Slavenima i Hrvatima, kao i ovlaštenje i slobodu odlučivanja u spornim stvarima

U usporedbi sa statutima Zadra i Trogira, u statutima Šibenika i Splita možemo naći bitno umjerenije odredbe koje nas upućuju na zaključak kako se položaj Slavena nije bitnije razlikovao od položaja *forensis*. Svjedočanstvima Slavena se tako, jednako kao i svjedočanstvima stranaca, a protiv građana, o stvarima ili pravnim poslovima sklopljenim u gradu, poricala svaka pravna vrijednost, a ona su prihvaćana jedino kada je posrijedi bilo svjedočenje o nekoj ukradenoj stvari.²⁰⁷ No, dakako da se i podvrgavanjem tih općina pod vlast Venecije, Šibenika (1322.) i Splita (1327.), odnos prema Slavenima promijenio. Tako opet, ne slučajno, za mletačke vladavine splitska općina 1351. donosi odredbu kojom je zabranila svojim građanima da Hrvatima i Bosancima daju zajmove, robu na poček i sl., pravdajući to time što u slučaju spora njezini građani ne bi mogli ostvariti *“svoje pravo i pravdu kao što to pravni poredak traži i zahtijeva”*.²⁰⁸

U prilog mišljenju o odlučnom utjecaju političkih prilika na definiranje položaja Slavena u statutima govore - osim spomenutoga drukčijeg tretmana Slavena u zadarskom i trogirskom, te splitskom i šibenskom statutu - još dvije pojedinosti.

Slaveni se npr. u skradinskom statutu spominju tek u jednoj jedinoj odredbi i to onoj koja je određivala da se *“nijedan Slaven niti neki drugi stranac ne prima na neko svjedočanstvo protiv nekog skradinskog građanina”*.²⁰⁹ Da je u Skradinu postojao osjećaj ugroženosti od strane slavenskoga izvangradskog stanovništva nema sumnje da bi se to, kao i u zadarskom i trogirskom slučaju, odrazilo u obliku nešto brojnijih i restriktivnijih statutarnih odredbi posvećenih Slavenima. Osim toga, u statutima dalmatinskih otočnih općina Slaveni se također gotovo i ne spominju i na njih su se najvjerojatnije primjenjivale odredbe o strancima (*forenses*). Čak ni činjenica da se dio tih općina nalazio pod mletačkom vlašću, nije utjecala na restriktivniji pristup prema Slavenima, jer oni za mletačke posjede na otocima nisu činili realnu opasnost kao što su bili za kopnene posjede. Omišani i ljudi iz Krajine koji se u otočnim statutima spominju umjesto Slavena, spominju se iz vrlo prozaičnog razloga - zbog gusarstva, te su i odredbe vezane uz njih bile prvenstveno kazneno-pravne prirode.

Od navedenih se statutarnih odredbi sasvim razlikuju odredbe dubrovačkoga i kotorskog statuta. U njima se okolno slavensko i neslavensko stanovništvo ne samo češće spominje već se, s obzirom na to da je etnički bilo kudikamo heterogenije negoli je to bio slučaj u drugim dalmatinskim općinama, i točnije precizira. Dubrovački statut tako osim spomenutih opisa postupaka između Dubrovčana i građana drugih dalmatinskih općina

i s banom i knezom Stjepanom i s narodima Ugarske i Slavonije i s drugima na kopnu, može se možda protumačiti kao preostatak iz ranijeg trogirskoga kapitulara jer se ovdje bez sumnje misli na kneza Stjepana Bribirskoga, koji je, među ostalim, bio i trogirski knez. Isto I, str. 83.

²⁰⁷ Splitski statut III, str. 8 i 114.; Šibenski statut III, str. 24.

²⁰⁸ Splitski statut, Nove statutarne odredbe 15. Istovjetnu odredbu ima i trogirski statut. Trogirski statut, Reformacije I, str. 43.

²⁰⁹ Skradinski statut gl. 36.

na,²¹⁰ opisuje i postupke uobičajene između Dubrovčana i podanika Humškoga kneštva, Bošnjaka, ljudi iz Raške, žitelja Zete, gospodara slavenskih zemalja i Slavena općenito.²¹¹ Kotorški statut, pak, navodi svoje okolno stanovništvo – Slavene, Vlahe i Albance.²¹² Osim toga, njihova pažnja nije u tolikoj mjeri usmjerena na definiranje njihova pravnog položaja koliko na uređivanje njihovih međusobnih odnosa te na pokušaj sprečavanja šteta koje su od njih trpjeli.²¹³

* * *

Sve ostale skupine stranaca u navedenim se statutima spominju tek periferno, a zanimljivo je istaknuti jedino dvije statutarne odredbe zadarskog statuta i jednu splitskoga koje se tiču hodočasnika. Prva od njih određuje eventualnu štetu koja bi se mogla dogoditi na brodu u raznim situacijama, te određuje da ako se dogodi šteta “na jarbolu, jedrenici, jedrima, kormilima ili sidrima”, hodočasnici nisu dužni nadoknaditi štetu već su to umjesto njih dužni učiniti gospodari broda.²¹⁴ Druga se odredba odnosi na prijevoz hodočasnika u Rim i svojim nam sadržajem svjedoči o Zadru kao tranzitnom središtu iz kojega su hodočasnici iz Zadra i iz njegova šireg zaleđa kretali na svoja pokajnička putovanja.²¹⁵ U odredbi splitskog statuta hodočasnici se spominju u kontekstu propisa o trajanju parnice po kojoj su parnice, “siromašnih i bijednih osoba i hodočasnika” imale biti dokončane “u bilo koje vrijeme”.²¹⁶

* * *

Kako broj statutarних odredaba, bilo da su izravno posvećene strancima bilo da su oni u njoj neizravno spomenuti, varira od općine do općine, dobivanje cjelokupne slike o pravnom položaju stranaca u svakoj od pojedinih općina nije moguće. Ona bi se mogla dobiti, recimo, za Split u čijem je statutu strancima posvećeno više desetaka odredbi,

²¹⁰ Vidi bilješku 140.

²¹¹ Dubrovački statut III, str. 51-54, 56-57.

²¹² Kotorški statut gl. 92, str. 374, 380, 418.

²¹³ U dubrovačkom statutu tako, osim odredbe kako nijedan Dubrovčanin ne smije biti odvjetnik Slavena, možemo naći i one koje su npr. Dubrovčanima branile da podižu vinograde uz granice Slavena, da ne ustupaju svoje brodice Slavenima niti da tesari i kalafati idu raditi na slavenskim brodicama, o običaju vražde i sl. (Dubrovački statut VI, str. 63; VIII, str. 73; VIII, str. 50-51). Kotoranima je, pak, bilo zabranjeno noću morem prevoziti Slavene i Albance zbog šteta koje su im nanosili, zbog tuča i ubojstava u kojima je jedna od strana bila Slaveni ili Albanac, pljački izvršene od strane Vlaha, Albanaca ili Slavena, zbog Albanaca koji su bili pod nadležnošću kotorskih građana i Slavenima koji su nastavali župu Grblje itd. (Kotorški statut gl. 374, str. 117, 92, 418).

²¹⁴ Zadarski statut IV, str. 31. “Hodočasnici nisu obvezni nadoknaditi štetu koja se dogodi na jarbolu, jedrenici, jedrima, kormilima ili sidrima, nego neka umjesto njih gospodar broda bude dužan platiti dio koji ih zapada.”

²¹⁵ Zadarski statut, Reformacije gl. 134. “Budući da iz pobožne odanosti prema gradu Rimu u određeno doba godine mnogi hodočasnici imaju običaj iz prekobrdskih mjesta silaziti u ovaj grad radi prijevoza, a budući da prečesto izbija prijevor i silna svada između brodovlasnika i sudionika u prijevozu.”

²¹⁶ Splitski statut I, str. 5.

ali nikako i za Hvar u čijim se odredbama stranci spominju svega nekoliko puta. U traženju odgovora na to pitanje bilo bi od velike koristi kada bi se mogla uspostaviti kronologija statutarnih odredbi koja bi pomogla ne samo da pojedine odredbe smjestimo u konkretno vremensko razdoblje, i tako pratimo razvoj ovog problema, već i da dodemo do uzroka i motiva njihova nastanka. Međutim, bez obzira na to statutarne odredbe koje nam stoje na raspolaganju ipak dopuštaju cjelovitiji uvid u pravni položaj stranaca.

Taj je stranac, osobito strani trgovac, oživljavanjem trgovine na Jadranu, od sredine XII. st., u lukama istočnog Jadrana postao češći gost negoli je to bio u prijašnjem razdoblju. Jednako, i trgovci s istočne strane Jadrana postali su češći gosti u talijanskim lukama. Trgovački ugovori i ugovori o prijateljstvu koji su sklapani obično između dvaju, a ponekad i više gradova, nastojali su u interesu strana potpisnica urediti i zaštititi međusobne trgovačke interese pri čemu je, naravno, valjalo zaštititi i stranca-trgovca, glavnog aktera oživljenih gospodarskih kretanja. Načelo reciprociteta na kojima su ti ugovori bili postavljeni postalo je osnovnom odrednicom u odnosu prema strancima u statutarnim odredbama prvih pravnih zbornika dalmatinskih općina koji se počinju pojavljivati od sredine XIII. st.

Interes za razvoj trgovine o kojoj je ovisio napredak dalmatinskih općina utjecao je da pravni položaj stranca i odnos prema njemu ne bude uvjetovan isključivo načelom reciprociteta te mu je, bez obzira na spomenuto načelo, bila zajamčena osobna sigurnost kao i zaštita njegove robe. Stoga je on, kako to možemo vidjeti iz statuta, i uživao pravo na skraćeni parnični postupak, zaštitu od neosnovano pokrenutih parnica i samovoljnih nasilničkih nasrtaja građana i, naravno, jamstvo da će njegova roba i/ili novac dani u zajam, biti plaćeni i/ili vraćeni.

No, ako su u interesu gospodarskog napretka općine pružale zaštitu strancima (trgovcima), one su iz istoga tog razloga i ograničavale slobodnu trgovinu. Stoga su u statutima brojne odredbe koje su uređivale, zabranjivale ili ograničavale eksploataciju šuma i pašnjaka te trgovinu pojedinim proizvodima i sirovinama koji su bili od većeg ili manjeg interesa za život općine. U njima stranci nisu uvijek bili izričito spomenuti i one se nisu odnosile uvijek samo na njih već i na sve građane i stanovnike općine.

Upravo je ta gospodarska bila osnovna odrednica koja je određivala odnos općine prema strancu i položaj stranca u društvu. To što je odnos općine prema strancu bio selektivan i, kada su u pitanju određena imovinsko-pravna i građansko-pravna ograničenja, restriktivan, nije bilo posljedicom nekoga negativnog poimanja stranca, kako bismo mogli zaključiti na temelju spomenutih srednjovjekovnih književnih izvora, već prvenstveno korišću koju je općina od njega imala ili štetom koju je trpjela. Dvije nam odredbe bračkog statuta jasno pokazuju upravo te čimbenike kao presudne u odnosu prema strancima. Prva, koja je strancima zabranjivala držanje stoke na otoku obrazložila je to time "što ti stranci ne vrše nikakve javne radove, niti (snose) javne terete",²¹⁷ dok je druga odredba,

²¹⁷ Brački statut I, str. 43.

koja im je zabranjivala držanje pčela, bila još eksplicitnija, navodeći kao razlog to što "od njih (tj. stranaca, op. A. B.) u tome nemamo nikakve koristi nego znatnu štetu".

I dok je ta gospodarska odrednica, tj. želja da se zaštiti vlastita proizvodna osnova, bila od presudnog značenja za pravni položaj stranaca, mjesto stanovanja bilo je onom osnovnom odrednicom kojom je stranac definiran i razlikovan od stanovnika ili građana grada. Čim je ta prepreka nestala i čim se stranac odlučio nastaniti u gradu i postati njegovim stanovnikom, jamčeći na taj način svojom osobom i svojom imovinom poslušnost općini, ograničenja koja su do jučer postojala prema njemu, strancu, odjednom su nestajala. On je sada bez ikakvih ograničenja mogao stjecati nekretnine, u građansko-pravnom pogledu stekao bi vjerodostojnost, a primanjem u građanstvo mogao se nadati i aktivnijoj ulozi u političkom životu općine.

Odnos prema Slavenima većinom nije bio bitno drukčiji negoli prema strancima i stoga nije slučajno da se u statutarnim odredbama stranci i Slaveni obično spominju zajedno. Tamo gdje je taj odnos i bio drukčiji, bilo je to stoga što su ga uvjetovale političke prilike a ne kulturološki elementi, koji su možda mogli utjecati na osobni doživljaj neke osobe kao "većega" ili "manjeg" stranca, ali ne i na njihov pravni položaj. Jer kako to proizlazi iz dalmatinskih gradskih statutâ, osnovna podjela nije bila na "Latine" i "Slavene" već na stanovnike grada i one koji to nisu bili.

Tablica: Stranci u statutarnim odredbama dalmatinskih općina

	PAG	RAB	ZD	ŠI	SK	TR	ST	BR	HV	KČ	LA	MUJ	DU	KO
O skraćenom sudskom postupku za strance		R, 78				I, 5; II 15; III, 5			s.r.32; n.r.35				III, 17; VIII, 1-2	74
Općinski službenik ne smije piti sa strancem koji pred njim ima spor						II, 16				20			VIII, 1-2	
Zabrana priziva na presude donesene u korist stranaca							V, 40							13 (?)
O osiguranju plaćanja robe stranaca					II, 48									
O krivotvorenim novcima					R, 98								VIII, 55	
Sloboda trgovanja u praznične dane					R, 111									
O trgovini žitom	IV, 8	R, 52	R, 86		II, 93; R, V, 20; I, 63	III, 6 30; 33; 34		III, 6	III, 8; V, 19	s.r. 44; n.r. 72; n.r. 80			VI, 31; VIII, 53	334-336
O trgovini vinom	4	V, 29-30 R, 5; R, 84	R, 79		II, 47; R, IV, I, 54; R, 113 I, 68	II, 6 113		II, 6	II, 42; V, 43	n.r. 105; 136; R, 81; R, 99			VI, 35; VI, 37 344	337; 338; 344
O eksploataciji šuma i trgovini drvom	8; 16		R, 21		II, 32; R, IV, 90; I, 86	R, I, 32 VI, 19		R, I, 32	n.r. 110; 199; 200.			47	I, 12	346
O ispaši te trgovini stokom i mesom	17; 18				R, 6; 22.	II, 15, RI, 29-30; RI, 43		R, 128	51	49				324
O trgovini solju					V, 41-43 R, 54								VI, 16-17; 308 VIII, 63; VIII, 75	
O eksploataciji i trgovini drugih sirovina i proizvoda					R, 3-4;	RI, 44-45			s.r. 52; n.r. 56; n.r. 95; R, 38		68		VI, 39	326

Tablica: Stranci u statutarim odredbama dalmatinskih općina (nastavak)

	PAG	RAB	ZD	ŠI	SK	TR	ST	BR	HV	KČ	LA	MUJ	DUJ	KO
O trgovini robljem							R, 89			R, 141-142			I, 14	
O oprezivanju robe kupljene za stranca							VI, 10							
O kupovini stoke te ukradenih stvari od stranca	III, 28		IV, 43;	46			III, 114; IV, 97; nso 7				V, 40			
O plaćki, gusarsvu i istražnom postupku oko tih nedjela	IV, 47		R, 113		R, 118	R, 99	IV, 9; R II, 12; R			s.r. 8; s.r. 46; n.r. 52; n.r. 68			VI, 58-61	401
O udjelu stranaca u broda													VI, 67; VII, 36	
O pravu koje se priznaje strancima (reciprocitet)	II, 8		94; 104	I, 21	nso 17	II, 9	II, 45						III, 49; 50; 55	48; 381
Realna injurija i imovinska šteta nanesena strancu			48	II, 10	VI, 13;								VI, 30	
Stranac-zajmodavac	III, 11		50	I, 32									III, 46	
Neosnovano pokrenuti sporovi protiv stranaca							III, 48							
Realna injurija koju nanese stranac ili se sumnja da će je nanijeti te prava građana na tužbu			VI, 96		II, 10		IV, 2; IV, 32; IV, 47							
O nošenju oružja po gradu							IV, 43							
Stranac dužnik	III, 16		II, 78				III, 117 IV, 79						III, 21	54
O represalijama	II, 19		II, 74; VI, 96		III, 58	VI, 6								91; 371
O vlasništvu stranaca nad nekretninama			IV, 45 R, 34				I, 21; VI, 2; VI, 74			R, 194	37	30	VIII, 72	256

Tablica: Stranci u statutarnim odredbama dalmatinskih općina (nastavak)

PAG	RAB	ZD	ŠI	SK	TR	ST	BR	HV	KČ	LA	MUJ	DU	KO
Zabrana ostavljanja nekretnina u pobožne svrhe					R I, 17; R I, 62	nso 25						VIII, 96	
Zabrana dodjele crkvenih beneficija strancima						I, 12							124
Stranac ne smije sudjelovati u javnoj dražbi			IV, 46										
Odvjetnici/opunomoćenici stranaca		II, 39; II, 58	II, 68	68	I, 51	IV, 108	II, 12; R		s.r.26; n.r.29; 123			VIII, 86	6; 77
Ne smije se od stranaca kupiti isprava protiv građanina		III, 30	IV, 47	73		III, 77; III, 78						III, 22 VII, 36	
Građanin se ne smije uglaviti jamcem ili dužnikom za stranca			IV, 28	5; 8; 69									
Parnice stranaca se ne pokreću bez položenog jamstva						IV, 31							
Stranac (ne) može biti svjedok u parnici ili pri ponuci			III, 2 III, 24	36						2,3		III, 42	
Stranci ne mogu biti članovima Vijeća			II, 82			II, 21 R, 11							
Strani službenici				I, 58		II, 18; II, 58							
Sijecanje i gubitak građanstva		V, 35; R, 42	II, 80 II, 81		II, 86 II, 98	VI, 1-5; nso 8				49			225
O hodočasticima		IV, 31 R, 134				I, 5							
O Slavenima		III, 49 III, 97	III, 24; IV, 28	36	I, 4; I, 83; III, 56; R, 43	III, 18; III, 114; nso 15						III, 51-54 56-57; VI, 63; VIII, 5	92; 117; 374; 380; 418 0-51 73

Ante Birin

The Legal Position of Foreigners in the Statutes of Dalmatian Cities

Summary

When the trade on the eastern coast of the Adriatic started to experience a strong impetus in the middle of the twelfth century, foreigners, particularly foreign merchants, started to be more frequent guests of the eastern Adriatic communes. In order to protect their trade interests, the same communes were moved to regulate the legal position of these newcomers and started to conclude treaties with the communes on the opposite shore of the Adriatic, and also similar treaties among themselves, treaties whose main incentive was, besides the mutual liberation from tolls and different dues, the giving of guarantees for the protection of goods and the personal safety of citizens (merchants) of the treaties' signatory parties. The basic rule emerging from these treaties – the principle of reciprocity – was later transferred and further elaborated in their city statutes. In this work, the author concentrated his research on the position of the foreigner in the statutes of Dalmatian communes.

Although in dictionaries of medieval latinity there may be a found long list of terms for styling different groups of foreigners – *extraneus*, *forensis*, *peregrinus*, *viator*, *vagabundus* and so on – foreigners were in medieval Dalmatian statutes regularly styled by the most general term *forensis*, or, very rarely, by that of *extraneus*. Particular categories of foreigners, except that of foreign merchants, are barely mentioned.

Medieval statutory law defined as a foreigner not only someone who was not born on the territory of the commune concerned, but, first and foremost, one who did not have his permanent residence on the communal territory. By guaranteeing the protection of his goods and money, as well as his personal safety and certain privileges, such as the right to an abbreviated judicial procedure, the communes tried not only to avoid uncontrolled escalations of violence, but also, in accord with the principle of reciprocity, to ensure that the same principles would be applied to their citizens. In cases when a foreigner decided to settle in one of the Dalmatian communes, he became an inhabitant of that city and equal to the citizens in almost everything except in political rights, with the addition that he able to acquire full citizenship after a certain term had passed or he had fulfilled certain conditions.

Besides foreigners and foreign merchants, the only particular group of outsiders mentioned in the statutes is that of Slavs/Croats. The attitude towards them was to a certain extent more restrictive than that towards the *forenses*, and the reasons for that were in the first place of an economic nature. Specifically, as Dalmatian communes could not be certain that they were capable of ensuring "their right and justice as lawful order requests and demands," while facing the threat of their periodically occurring assaults – which were the results of the political ambitions of Croatian magnates or the duality of the central authority on the eastern coast of the Adriatic (the king of Hungary-Croatia and the Venetian Republic) – and were unable to provide compensation for inflicted damages from the property of culprits, they proposed rigid, in the first place economic, sanctions against this group. At the same time, however, they did not practise any discriminatory procedure if a particular Slav/Croat decided to settle on the territory of the commune and tried to integrate himself fully, the same as all other *forenses*, into the framework of the communal society concerned.

Key words: Dalmatia, middle ages, medieval communes, statutes, foreigners